

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

**На тему: «РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ
ЗАСОБАМИ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-
ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.2311-сп-з
спеціальності: 231 соціальна педагогіка
Мішина Олена Олександрівна
Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Мацкевич Ю.Р.
Рецензент _____
_____

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
«_____» _____ 20__ року

**З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)**

Мішиній Олені Олександрівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Розвиток творчого потенціалу підлітків засобами
гурткової роботи в закладах професійно-технічної освіти»

керівник роботи Мацкевич Ю.Р. кандидат педагогічних наук, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затвержені наказом ЗНУ від «_____» _____ 20__ року № _____

2. Строк подання студентом роботи 6 грудня 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи практика, досвід роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1.Розкрити сутність та зміст творчого потенціалу особистості.

2.Визначити зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з розвитку творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти.

3.Розкрити сутність та зміст гурткової роботи в діяльності соціального педагога.

4.Розкрити рекомендації щодо розвитку творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти засобами гурткової роботи.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____
_____
_____
_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Мацкевич Ю.Р.	18.11.2021	18.11.2021
Розділ 1	Мацкевич Ю.Р.	10.12.2021	10.12.2021
Розділ 2	Мацкевич Ю.Р.	20.01.2022	20.01.2022
Висновки	Мацкевич Ю.Р.	09.02.2022	09.02.2022

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Збір та систематизація матеріалу	Листопад-березень	Виконано
	Написання вступу	Квітень-травень	Виконано
	Написання першого розділу	Червень	Виконано
	Написання другого розділу	Серпень-вересень	Виконано
	Написання висновків	Жовтень	Виконано
	Оформлення роботи, рецензування	Листопад	Виконано
	Захист	Грудень	

Студент

(підпис)

Мішина О.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Мацкевич Ю.Р.

(прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

(підпис)

Апукhtina В.В.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 78 с., 71 джерел.

Об'єкт дослідження: процес розвитку творчого потенціалу підлітків закладу професійно-технічної освіти.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні технології розвитку творчого потенціалу підлітків засобами гурткової роботи в закладах професійно-технічної освіти.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з досліджуваної проблеми, проектування результатів і процесів їх досягнення на різних етапах пошукової роботи; емпіричні – методи збору інформації: бесіди, узагальнення передового педагогічного досвіду, вивчення педагогічної документації.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що проаналізовано сучасний стан розвитку творчого потенціалу підлітків; визначено особливості впливу гурткової роботи на розвиток творчого потенціалу підлітків; уточнено сутність поняття «творчий потенціал».

Практичне значення роботи полягає у впровадженні в освітній процес Державного навчального закладу «Василівський професійний ліцей» соціально-педагогічної технології розвитку творчого потенціалу підлітків засобами гурткової роботи. Встановлені за підсумками роботи висновки можуть бути використані в освітньому процесі закладів професійно-технічної освіти, а також у процесі написання курсових та магістерських робіт.

Галузь використання: заклади загальної середньої освіти, позашкільної освіти, професійно-технічної освіти.

ГУРТКОВА РОБОТА, ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ, ПОЗАНАВЧАЛЬНА РОБОТА, ВИХОВНА РОБОТА, ПІДЛІТОК.

SUMMARY

Mishyna O.O. Development of the creative potential of teenagers by means of group work in vocational and technical education institutions

The qualifying work consists of introduction, 2 parts, findings, list of literature (71 items, 5 of foreign origin). The qualifying work volume is 80 pages long, 73 of them – main text.

The qualification work provides a theoretical overview of the concept of creative potential of teenagers, group work, conditions and means of developing creative potential.

The object of the study: the process of developing the creative potential of teenagers in a vocational and technical education institution.

The subject of the research: socio-pedagogical technologies for the development of the creative potential of teenagers in a vocational and technical education institution.

The purpose of the research is to theoretically substantiate the socio-pedagogical technologies for the development of the creative potential of teenagers by means of group work in vocational and technical education institutions.

Objectives of the study:

1. To reveal the essence and content of a person's creative potential.
2. To determine the content, forms and methods of socio-pedagogical work on the development of the creative potential of teenagers in vocational and technical education institutions.
3. To reveal the essence and content of group work in the activity of a social pedagogue.
4. Develop recommendations for the development of the creative potential of teenagers in vocational and technical education institutions by means of group work.

Part 1 "Theoretical foundations of the development of the creative potential of adolescents in vocational and technical education institutions by means of group

work" describes the essence and content of the creative potential of an individual, the forms and methods of socio-pedagogical work on the development of the creative potential of adolescents in vocational and technical education institutions.

Part 2 "Social-pedagogical technologies for the development of creative potential by means of group work among teenagers in institutions of vocational and technical education" examines the pedagogical potential of group work in the development of creative abilities of adolescents and substantiates social-pedagogical technologies for the development of creative potential by means of group work among teenagers in vocational institutions - technical education.

The analysis of the practical experience of working with teenagers, the application of forms and methods of developing the creative potential of pupils showed the effectiveness of the use of specially developed programs in the development of the creative potential of teenagers.

Key words: group work, creative potential, extracurricular work, educational work, teenager.

ЗМІСТ

Вступ	8
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти засобами гурткової роботи.....	11
1.1. Сутність та зміст творчого потенціалу особистості.....	11
1.2. Зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з розвитку творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти.....	19
Розділ 2. Соціально-педагогічні технології розвитку творчого потенціалу засобами гурткової роботи у підлітків в закладах професійно-технічної освіти.....	46
2.1. Педагогічний потенціал гурткової роботи у розвитку творчих здібностей підлітків в закладі професійно-технічної освіти.....	46
2.2. Обґрунтування соціально-педагогічних технологій розвитку творчого потенціалу засобами гурткової роботи у підлітків в закладах професійно-технічної освіти.....	58
Висновки	71
Список використаних джерел	74

ВСТУП

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який би відповідав міжнародним стандартам. Все частіше говорять про творчий потенціал як базову якість особистості, і це не випадково, адже життя в епоху науково-технічного прогресу стає різноманітнішим і складнішим та потребує від людини не стандартних, звичних дій, а гнучкості мислення, швидкої орієнтації та адаптації до нових умов, творчого підходу до вирішення проблем. За таких умов творчий потенціал сприймається як здатність, що можна розвивати впродовж життя, як необхідну якість фахівця XXI століття здатного творчо здійснювати професійну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що існуюча джерельна база з проблеми творчого потенціалу особистості представлена різноманітними теоріями та концепціями, серед яких особливого значення набувають філософські (Арістотель, Платон, М. Бердяєв, Г. Лейбниц, Б. Спіноза, Ф. Шелінг, Й. Фіхте, Л. Фейербах та ін.), психологічні (Г. Адлер, Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, Т. Ембайл, В. Клименко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, В. Роменець, П. Торренс, Дж. Хейс та ін.) та педагогічні (В. Андреев, Т. Баришева, І. Гриненко, О. Мороз, О. Потебня, Д. Треффінджер, К. Урбан, В. Фрицюк, Л. Шелестова, В. Мазін та ін.) наукові підходи. Незважаючи на значну кількість публікацій, проблема розвитку творчого потенціалу підлітків висвітлена в науковій літературі недостатньо. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що система роботи з розвитку творчого потенціалу в навчальних закладах в Україні продовжує формуватися. Отже, зважаючи на вищезазначене, за сучасних умов постає потреба в розвитку творчого потенціалу підлітків як передумови формування фахівця XXI століття, що й обумовило вибір теми дослідження: «Розвиток творчого потенціалу підлітків засобами гурткової роботи в закладах професійно-

технічної освіти».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні технології розвитку творчого потенціалу підлітків засобами гурткової роботи в закладах професійно-технічної освіти.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження**:

1. Розкрити сутність та зміст творчого потенціалу особистості.
2. Визначити зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з розвитку творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти.
3. Розкрити сутність та зміст гурткової роботи в діяльності соціального педагога.
4. Розробити рекомендації щодо розвитку творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти засобами гурткової роботи.

Об'єкт дослідження: процес розвитку творчого потенціалу підлітків закладу професійно-технічної освіти.

Предмет дослідження: соціально-педагогічні технології розвитку творчого потенціалу підлітків закладу професійно-технічної освіти.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що розвиток творчого потенціалу підлітків засобами гурткової роботи буде ефективним за умов врахування вікових особливостей дітей підліткового віку, дотримання принципів добровільності, творчої діяльності, самостійності, педагогічного керівництва гуртковою роботою, суб'єкт-суб'єктної взаємодії підлітків і дорослих, підвищення мотивації підлітків до діяльності, яку вони виконують, становлення практичних навичок прояву творчості в різних видах діяльності, враховуючи, що діяльність учнів має бути соціально цінною і значущою та спиратися на їхню ініціативу, творчість, самодіяльність.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з досліджуваної проблеми, проектування результатів і процесів їх досягнення на різних етапах пошукової роботи; емпіричні – методи збору інформації: бесіди, узагальнення передового педагогічного досвіду,

вивчення педагогічної документації.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що проаналізовано сучасний стан розвитку творчого потенціалу підлітків; визначено особливості впливу гурткової роботи на розвиток творчого потенціалу підлітків; уточнено сутність поняття «творчий потенціал».

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в освітній процес Державного навчального закладу «Василівський професійний ліцей» соціально-педагогічної технології розвитку творчого потенціалу підлітків засобами гурткової роботи. Встановлені за підсумками роботи висновки можуть бути використані в освітньому процесі закладів професійно-технічної освіти, а також у процесі написання курсових та магістерських робіт.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

1.1. Сутність та зміст творчого потенціалу особистості

Достатньо ґрунтовно це питання розглядається в статті Е. Лебединського «Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу підлітків в умовах рекреації» [30]. Автор провів аналіз наукової літератури і дійшов висновку, що термін «потенціал» досить широко використовується в різних галузях сучасного знання. Науковці тлумачать цей термін як узагальнену здатність, можливість, силу, джерела, засоби, що можуть використовуватися для досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі. В психологічній науці феномен «потенціал» розуміють також як провідну характеристику спроможності людини, що становить її внутрішню, духовну енергію і діяльнісну позицію, спрямовану на творче самовираження, самореалізацію людських сутнісних сил. Сутність поняття «творчий потенціал» вказує на зв'язок особи і творчості через індивідуальні якості особистості, її мотиваційну структуру, ціннісні орієнтації, активність. На сучасному етапі проблема творчого потенціалу розкривається в дослідженнях Д. Богоявленської, Е. де Боно, А. Брушлінського, І. Волкова, Г. Глозової, А. Коваленко, А. Лука, О. Матюшкіна, В. Моляко, А. Савенкова, С. Симоненко, А. Хорошуна, О. Яковлевої та інших. Особлива увага приділяється відокремленню сутнісних характеристик творчого потенціалу особистості, розглядається структура та взаємозв'язок між основними складовими компонентами, принципами формування та розвитку. В результаті аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури з проблем розвитку творчого потенціалу було з'ясовано, що єдиного погляду на характеристику

даного поняття у вчених немає. Творчий потенціал визначається як інтелектуально-творча передумова до творчої діяльності (Д. Богоявленська [8, с. 9].), як дар, наявний у кожній людині, як інтегральне динамічне особистісне утворення (А. Савенков). З точки зору А. Матюшкіна, творчий потенціал являє собою інтегративну особистісну властивість, що виражається у відношенні людини до творчості. В. Гінецинський, М. Каган, О. Кір'якова визначають творчий потенціал як комплекс задатків, відпрацьованих умінь та навичок, здатність до дії та міру її реалізації в певній сфері діяльності. Творчий потенціал як характерну властивість індивіда, що визначає міру його можливостей в творчому самовдосконаленні та самореалізації розглядають О. Довгань, В. Ніколко; як сукупність реальних вмінь та навичок, певний рівень їх розвитку – О. Анісімов, В. Давидов, Г. Плихотніков. В працях Д. Богоявленської, А. Брушлінського, Л. Овсянецької, О. Яковлевої є певне ототожнення творчого потенціалу з творчими здібностями людини та розглядається дане утворення як необхідна передумова творчої діяльності. Особлива увага приділяється характеристикам інтелекту та емоційно-вольовим проявам. Н. Посталюк розглядає творчий потенціал як інтегрований прояв найрізноманітніших якостей особистості. Науковець вважає, що творчу особистість визначають не тільки високий творчий потенціал, але й ступінь її активності в його реалізації. Інший дослідник П. Кравчук визначає творчий потенціал як сукупність можливостей цілеспрямованої перетворюючої діяльності, в якій відбивається характер взаємозв'язку всіх здібностей людини, як інтегративну якість, що визначає міру можливостей сутнісної творчої сили особистості в реальній практиці і наддіяльнісних відносинах. На думку І. Драча, творчий потенціал особистості – це складне особистісно-діяльнісне утворення, яке сприяє появі нестандартних, оригінальних рішень. У своїх дослідженнях В. Моляко визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує ступінь можливостей здійснювати творчу діяльність, готовність і здатність до творчої самореалізації і саморозвитку. Вчений запропонував власну концепцію формування творчої

особистості та реалізації її творчого потенціалу. Творчий потенціал – це саме та система, яка абсолютно прихована від будь-якого зовнішнього спостереження, більше того, сам носій творчого потенціалу іноді мало або зовсім не знає про свої творчі можливості. Про справжні творчі можливості конкретної людини можна говорити лише на основі здійсненої діяльності, отриманих оригінальних творів. Структура творчого потенціалу людини складна для досліджень і викликає безліч суперечок, оскільки емпіричне поле фактів, що відносяться до даної проблеми, дуже широке. На думку низки дослідників структура творчого потенціалу складається з наступних компонентів: мотивація до активної пізнавальної діяльності (потяг до творчості, спрямованість на самореалізацію, пізнавальна потреба, спрямованість на досягнення мети, прагнення до успіху); творчі здібності (уява, пам'ять, нестандартне мислення, фантазія, інтуїція); досвід творчої діяльності (знання, уміння та навички щодо розв'язання нестандартних задач та прийняття нестандартних рішень); характерологічні особливості особистості (активність, ініціативність, впевненість, наполегливість, працездатність, комунікативність, організованість, самостійність). В. Моляко представляє загальну структуру творчого потенціалу, як задатки, схильності, які проявляються у наданні переваг чомусь; інтереси, їх спрямованість і частота; допитливість, прагнення до створення чогось нового, швидкість в засвоєнні нової інформації; прояві загального інтелекту; наполегливість, цілеспрямованість, працьовитість; порівняно швидке і якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здатність до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій. Структура творчого потенціалу в дослідженні Л. Єлагіної представлена наступним чином: у горизонтальному зрізі – сукупність власне потенційної, мотиваційної та когнітивної складових; у вертикальному зрізі – єдність предактуального і постактуального; в якості сутнісних характеристик творчого потенціалу – багаторівневість змісту, діалогічність, соціальність, системність.

Операціонально-діяльнісний компонент представлений інтегративною цілісністю потенціалів на рівні загального (прогностичний, проектувальний, комунікативний, організаційний, рефлексивний, психомоторний) і на рівні особливого (емоційно-образний, слуховий, руховий, координаційний, сценічний, компенсаторний). Вчені (Дж. Гілфорд, П. Торренс, В. Дружинін) у структурі творчого потенціалу центральної складової визначають креативність – здатність до творчості. У загальному розумінні здатність до творчості ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального. Креативність як властивість особистості виявляється в тенденції до вирішення проблем по-новому, новими засобами, методами. Тобто, максимальне виявлення творчого потенціалу виникає в тих ситуаціях, коли людина намагається використовувати нетиповий для себе засіб, метод вирішення проблеми. Цікавим є підхід К. Петрова, у структурі творчого потенціалу вчений виділяє наступні компоненти: мотиваційний (що включає навчально-пізнавальну мотивацію, мотивацію до творчості і мотивацію до саморозвитку) і компонент здібностей (що включає загальні здібності, здібності до творчості в будь-якому виді діяльності і здатність до якого-небудь виду діяльності). На думку Г. Марданової, у складі креативного потенціалу особистості як інтегральної характеристики є синтез творчої активності та можливого рівня готовності людини до саморозвитку, де поєднуються вікові та індивідуальні особливості. Неоднозначність трактування поняття та його структурних компонентів означає, що воно є багатовимірним. Щодо процесу самореалізації особистості, у ході якого потенційні можливості опредметнюються у результатах діяльності, активне особисте ставлення до творчої діяльності дає можливість розглядати творчий потенціал як категорійну форму творчої активності особистості (С. Рубінштейн, С. Степанов, Є. Варламова). Творчий потенціал, як і творча активність, мають тенденцію до самовираження і здобуття досягнень відповідно до їх можливостей. Тільки сама особистість власним вибором може реалізувати свою творчу унікальність. Творча активність є умовою виявлення і розвитку творчого потенціалу особи та механізмом

реалізації її творчих здібностей. В процесі продуктивної діяльності творчий потенціал реалізується й нагромаджується у творчій активності особистості. Відповідно, творчий потенціал і творча активність особистості виступають у цьому феноменологічному ряді в парі, доповнюючи одне одного. Серед низки факторів, які впливають на становлення та реалізацію творчого потенціалу особистості – задатки (як вроджена якість), соціальне середовище (зовнішні умови впливу) і особистісна активність (життєва позиція особистості) – саме останній фактор визначає особистість як унікальну цілісну систему, яка володіє потенціалом безперервного саморозвитку та самореалізації. Рушійною силою і ядром творчого потенціалу є внутрішні чинники особистості. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків. Зазначимо, що суб'єктивні можливості людини повинні узгоджуватися із зовнішніми (соціальними) умовами. Людина усвідомлює власну самоцінність в умовах соціальної дійсності, їй притаманна внутрішня потреба в соціальному визнанні себе як особистості. У зв'язку з цим вчені відзначають важливу роль соціального чинника у процесі актуалізації потенційних резервів особистості, підкреслюють необхідність створення соціокультурного розвивального простору, в якому особистість, набуваючи соціальний досвід, зможе самореалізувати свої природні потенції і задатки. Тобто, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними, так і внутрішньо особистісними факторами, серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення до творчості. Таким чином, оцінюючи структуру творчого потенціалу, запропоновану різними дослідниками, можна відзначити, що творчий потенціал особистості слід розглядати як складне особистісно-діяльнісне утворення, що володіє рядом сукупних показників: задатки, здібності, індивідуальні психічні процеси, особистісна активність (життєва позиція особистості, мотиви, переконання, знання, вміння, навички, відносини, способи діяльності та самовираження, придбані в процесі соціалізації), а також соціальне середовище (зовнішні умови впливу). Саме особистісна активність (життєва позиція особистості) визначає особистість як унікальну цілісну

систему, яка виступає «відкритою можливістю» самоактуалізації, володіє потенціалом безперервного саморозвитку та самореалізації. Ці характеристики творчого потенціалу підлітків узгоджуються із загальними віковими особливостями підлітків, у яких всі сторони психіки активно розвиваються і перебудовуються, що особливо проявляється в підвищенні ролі особистісних цінностей, розвитку самосвідомості і самопізнання, самоствердження, виникненні рефлексії, усвідомленні своїх мотивів, активізації та інтимізації внутрішнього життя.

У підлітковому віці дитина стає досить автономною особистістю. З'являється на цій основі почуття дорослості, яке породжує потреби в нових засобах самовираження. У підлітка кардинально змінюється самосвідомість, у нього виникає пильний інтерес до власних інтимних переживань, який веде, з одного боку, до самозаглиблення і самоаналізу, а з іншого – до потреби прийняття, підтримки і схвалення свого внутрішнього світу (тобто в прийнятті себе як особистості) іншими людьми. Основні психологічні умови розвитку творчого потенціалу особистості підлітків є безоцінне прийняття та підтримка дорослим їх емоційних станів і реакцій, створення в контактах з ними атмосфери психологічної безпеки, а також використання проблемності, діалогічності та індивідуалізації у взаємодії. В результаті розгортання спілкування з учнями на основі підтримки і прийняття їх емоційних проявів у них підвищується не тільки рівень розвитку творчого мислення і творчих проявів у різних галузях життєдіяльності, а й рівень інтелектуального розвитку, самооцінки, збільшується працездатність, зростає самоповага і почуття власної гідності. Розвиток творчого потенціалу, за результатами дослідження науковців, забезпечується рядом факторів, серед яких виділяють біологічні передумови, особливу організацію психологічної діяльності творчої особистості, соціуму та мікросоціуму. Адже, соціум та мікросоціум є найбільш сприятливими умовами прояву творчого потенціалу особистості.

Також поняття розвитку творчого потенціалу розглянула в своїй монографії «Творчий потенціал особистості: зміст та структура»

І. Назаренко [41]. Вона зазначила, що прискорений темп науково-технічного розвитку, перманентність і швидкість змін у всіх сферах людської діяльності, мозаїчність і візуалізація інформації – характерні ознаки сучасного соціокультурного простору. Загальні тенденції розвитку суспільства зумовлюють стимулювання людської діяльності у різних сферах, необхідність більш успішної реалізації людських ресурсів – в першу чергу творчого потенціалу окремої людини. Потреба суспільства у всебічній творчій активності людини зростає і вимагає формування діяльної, духовно багатой особистості, яка здатна творчо розв’язувати безліч різноманітних нагальних проблем, конструктивно працювати в динамічних умовах життя.

Пріоритети соціально-економічного розвитку підвищують вимоги до освіти, яка виступає головним чинником у відтворенні інтелектуального, духовного та економічного потенціалу суспільства. Сьогодні підлітки мають бути готовими жити в умовах постійних змін, непередбачуваних ситуацій, повинні бути мобільними, гнучкими, творчими. Тому освіта має спрямовуватись на розвиток творчого потенціалу особистості, самостійного критичного мислення, ціннісних орієнтацій, формування спектра життєвих компетентностей, адекватних соціокультурним реаліям.

Цілеспрямованих визначень творчого потенціалу в літературі дуже мало. Це свідчить про те, що дане поняття характеризується багатоаспектністю та складністю підходів щодо його вивчення. Найширшим є визначення творчого потенціалу як фонду, сукупності можливостей реалізації нових напрямів діяльності суб’єкта творчості. Стосовно окремого індивіда творчий потенціал визначають як інтегруючу якість особистості, що характеризує міру її можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері її діяльності, яка має суспільне значення. Серед сучасних психологів, які займаються проблемами розвитку творчої особистості, слід насамперед назвати В. Моляко, який запропонував власну концепцію формування творчої особистості та реалізації її творчого потенціалу. Вчений визначає творчий потенціал як інтегративну властивість особистості, що характеризує міру можливостей здійснювати

творчу діяльність, готовність та здатність до творчої самореалізації та саморозвитку. [38, с.2-9]. Творчий потенціал стає не уявною, а реальною, прогнозованою цінністю лише тоді, коли реалізується у винаходах, конструкціях, книгах, картинах, фільмах та ін. Вчений представляє загальну структуру творчого потенціалу, яка визначається такими складовими: задатки, нахили, які проявляються у наданні переваг чомусь; інтереси, їх спрямованість і частота; допитливість, потяг до створення чогось нового; швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту; наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність; порівняно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, майстерністю виконання певних дій; здібності до реалізації власних стратегій і тактик різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних нестандартних, екстремальних ситуацій.

Саме опанування стратегій і тактик сприятиме виявленню творчого потенціалу особистості в різних сферах діяльності людини. Таку думку має Н. Медведєва, яка вивчає художню діяльність дитини у руслі психологічної теорії творчості В. Моляко. Стратегія (а для дитини стратегіальна тенденція) як система розумових дій художника є обов'язковим компонентом творчої діяльності людини і спрямована на розробку та втілення задумів. Отже, вміння знаходити різноманітні способи й підходи до розробки та реалізації задумів у художній діяльності надалі може бути використане як інструментарій у прийнятті людиною рішень.

В. Лихвар визначає творчий потенціал як сукупність творчих здібностей, необхідних для творчої діяльності, і зазначає, що рушійною силою і ядром творчого потенціалу є внутрішні фактори особистості. Саме вони є важливими чинниками саморозвитку людини, самореалізації, самодіяльності, вільних дій і вчинків. Вчений вивчає розвиток художньо-творчого потенціалу у процесі образотворчої діяльності школярів. Підкреслює, що художньо-творчий потенціал представляє собою універсальну, цілісну якість людини, змістовна визначеність якої виявляється в художньо-творчій діяльності шляхом прирощення матеріально-духовних цінностей та саморозвитку і самореалізації

особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні й духовні ресурси. Це діяльність в галузі мистецтва, особливістю якого є відображення реальності в художньо-образній формі. Змістова характеристика художньо-творчого потенціалу є невід'ємною частиною цілісного гармонійного розвитку особистості. Водночас суб'єктивні можливості людини повинні узгоджуватися із зовнішніми (соціальними) умовами. Людина усвідомлює власну самоцінність в умовах соціальної дійсності, їй притаманна внутрішня потреба у соціальному визнанні себе як особистості. У зв'язку з цим учені наголошують на важливій ролі соціального фактору в процесі актуалізації потенційних резервів особистості, підкреслюють необхідність створення соціокультурного розвивального простору, в якому особистість, набуваючи соціального досвіду, зможе самореалізувати свої природні потенції і задатки. Тобто, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними, так і внутрішньоособистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення до творчості. [32, с.24].

Отже, творчий потенціал особистості – це складна система психогенетичних та психологічних якостей, інтегральна цілісність природних і соціальних сил людини, сукупність здібностей, можливостей та властивостей до здійснення творчої діяльності, продукування творчих стратегій і тактик у даному процесі, які дозволяють знаходити унікальне, принципово нове рішення проблем, а також забезпечення суб'єктивної потреби особистості у творчій самореалізації і саморозвитку.

1.2. Зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з розвитку творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти

На наш погляд, сприятливі можливості для розвитку творчого потенціалу підлітків має позанавчальна робота у закладі професійно-технічної освіти, використовуючи при цьому засоби соціально-педагогічного впливу на

особистість.

Позанавчальна робота – широке й багатозначне поняття, в яке включаються різноманітні за змістом, призначенням і способами організації форми і види діяльності.

У психолого-педагогічній літературі пропонуються різні трактування позанавчальної роботи. Одні дослідники вважають її «діяльністю педагогів, батьків та учнів, яку організовує навчальний заклад у вільний від навчання час» [3, с.22-25], інші – «різноманітною освітньою і виховною роботою» [1, с.11-18] або «заняттями що проводяться в позаурочний час» [28, с.6] тощо.

В Сухомлинський і ін. педагоги розглядали позанавчальну роботу як невід’ємну частину виховання особистості, що ґрунтується на принципах добровільності, активності і самостійності [61, с.670].

У розумінні сучасних науковців, позанавчальна робота – це «різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом навчального закладу» [60, с.41].

Позанавчальну роботу визначають також як «організацію педагогом різних видів діяльності здобувачів освіти у позанавчальний час, що забезпечують необхідні умови для соціалізації особистості дитини» [62, с.8-10]. Таке тлумачення, хибує односторонністю, оскільки ігнорує індивідуалізацію як пріоритетне завдання і сутнісну особливість позанавчальної роботи. Соціалізація передбачає засвоєння особистістю загальних для даного суспільства ролей, цінностей, норм і правил поведінки, незалежно від індивідуальних особливостей індивіда. Очевидно, що функції позанавчальної роботи не можуть обмежуватися соціалізацією учнів, забезпеченням їх соціальної адаптації, а повинні насамперед враховувати завдання індивідуалізації, реалізації індивідуальних потреб та інтересів особистості. Цінність позанавчальної виховної роботи полягає насамперед в її гнучкості, тобто можливості задовольняти як власне дитячі інтереси і потреби, так і потреби суспільства.

Позанавчальна робота – це особливий освітній простір, в рамках якого розв’язуються завдання не тільки соціалізації, але й індивідуалізації особистості. У позанавчальній роботі забезпечуються можливості для вільного вибору і освоєння здобувачами освіти додаткових освітніх програм, які близькі їх нахилам, відповідають внутрішнім потребам, допомагають задовольняти інтереси, розвивати творчий потенціал тощо. Це дає підстави вважати цю сферу виховної діяльності важливим чинником розвитку творчих здібностей учнів.

Н. Волкова визначає позанавчальну виховну роботу як різноманітну діяльність педагогів, вихователів, яка спрямовується на виховання здобувачів освіти і здійснюється в позаурочний час. Її метою вона визначає задоволення інтересів і запитів підлітків, розвиток їх творчого потенціалу, нахилів і здібностей у різних сферах діяльності та спілкуванні. Позанавчальна виховна робота спрямована на закріплення, поглиблення знань, застосування їх на практиці, розширення кругозору здобувачів освіти, формування наукового світогляду. Важливим також є вироблення умінь і навичок самоосвіти, розвиток творчих здібностей, організація дозвілля і культурного відпочинку. Особливість позанавчальної роботи полягає в добровільній участі в ній, суспільній спрямованості (зміст виховного впливу відповідає потребам суспільства, відображає досягнення науки, культури, мистецтва), ініціативності та самодіяльності здобувачів освіти (врахування бажань підлітків, їх пропозицій) [11, с.576].

До форм позанавчальної виховної роботи Н. Волкова відносить: виховні години, етичні бесіди, зустрічі з відомими людьми, екскурсії, обговорення книг, читацькі конференції, диспути тематичні, розважальні, вечори і ранки, свята, змагання (спрямовані на стимулювання інтересів, творчих здібностей, підвищення активності), турніри, виставки (присвячені досягненням в гуртках творчості, у сфері образотворчого мистецтва), конкурси, олімпіади, колективні творчі справи.

Б. Кобзар «позанавчальну діяльність» трактує як навчально-виховну

роботу зі здобувачами освіти, організовану і здійснювану вчителями, вихователями в навчальних закладах у позаурочний час. [25, с.149].

В. Горський визначає позанавчальну роботу як «гармонійну єдність пізнання, творчості, спілкування дітей і дорослих, в основі якого лежить допитливість і захопленість пошуком шляху до майстерності і осягнення сенсу життя».

Позанавчальна робота розглядається як сфера освітнього середовища, що суттєво розширює можливості навчально-виховного впливу на розвиток особистості. Оскільки деякі форми позанавчальної роботи можуть проводитись не тільки у навчальному закладі, але й за її межами (свята, змагання, прогулянки, екскурсії, лялькові театри, спостереження за природою, походи, спортивні змагання), то відкриваються додаткові можливості для розвитку творчих здібностей здобувачів освіти.

Позанавчальна робота «подовжує» час цілеспрямованого педагогічного впливу на здобувачів освіти, не регламентуючись при цьому обов'язковими програмами. Наявні програми з виховної роботи, як правило, мають рекомендаційний характер, а її організаційні форми, зміст і методи менш регламентовані у порівнянні з навчальним процесом. До того ж, позанавчальна робота є однією із форм організації вільного часу здобувачів освіти. Як слушно зауважує М. Бушканець, вільний час може бути не лише дієвим фактором розвитку учнів, формування їх інтересів, умінь і навичок, але й джерелом багатьох бід і негараздів, якщо він не впорядкований [9, с.72]. У зв'язку з цим дозволя здобувачів освіти обов'язково потрібно структурувати. Цьому, зокрема, сприяє змістовна організація позанавчальної роботи, спрямованої на розвиток творчих здібностей учнів. В. Сухомлинський вважав, що «залучення учнів у різні види творчої діяльності – одне з головних завдань позанавчальної виховної роботи».

В. Кутьєв, І. Колесник та інші автори серед основних завдань позанавчальної роботи виділяють: поглиблення і розширення знань, умінь і навичок здобувачів освіти, набутих в процесі навчання, задоволення їх запитів,

розвиток розумових здібностей, формування наукового світогляду, організацію спілкування та взаємодії учнів (в колективі, старших з молодшими, з дорослими, з учителями, з батьками), різноманітних видів практичної діяльності (пізнавальної, трудової, технічної, естетичної, фізичної, спортивної, літературної, художньої, музичної, екологічної тощо), що сприяють всебічному розвитку особистості, формування професійної спрямованості учнів, суспільної активності та політичної свідомості, формування моральних якостей, культури поведінки, правової обізнаності, моральне становлення особистості, формування суспільно значущих мотивів, розвиток творчих здібностей, здатності створювати щось нове, оригінальне, що сприяє розкриттю талантів особистості [29, с.287].

Завдання позанавчальної роботи вбачаються також у «створенні сприятливих умов для прояву творчих здібностей, проведення реальних справ, які доступні для підлітків і мають конкретний результат, внесенні до неї романтики, фантазії, елементів гри, оптимістичної перспективи і піднесеності» [24, с.112].

Все більш глибоке проникнення процесів гуманізації в навчальну практику вимагає відповідної корекції функцій позанавчальної роботи, вдосконалення її змісту. Основна мета позанавчальної роботи в сучасних умовах убачається в створенні умов для самовизначення, самовираження, і саморозвитку здобувачів освіти. Вихідною позицією такого підходу є ставлення до учня не як об'єкта, а як суб'єкта навчання, що потребує відповідної організації позанавчальної роботи.

У зв'язку з цим система позанавчальної роботи у наш час скеровується на розв'язання таких завдань:

- психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу кожної дитини;
- організація необхідних умов для повнішого задоволення інтересів і потреб здобувачів освіти;
- організація широкого спектру видів діяльності підлітків і врахування їх індивідуальних особливостей, формування здібностей і якостей з урахуванням

природних задатків, схильностей і життєвого досвіду здобувачів освіти;

- сприяння вибору індивідуального шляху освіти і розвитку підлітка, яким він може рухатися у прийнятному для себе темпі [23, с.320].

В. Войчук акцентує увагу на завданнях позанавчальної роботи, яка безпосередньо стосується розвитку творчих здібностей здобувачів освіти. На думку дослідника, така робота має спрямовуватися на:

а) формування творчої спрямованості особистості, усвідомлення нею значення гуманістичних цінностей, мотивів, цілей, відкриття для підлітка сенсу творчого життя, головною складовою якого є пізнання оточуючого світу та його перетворення на краще;

б) розвиток рис характеру: цілеспрямованості, ініціативності, допитливості, критичності, самостійності, вимогливості, наполегливості, винахідливості, оригінальності, готовності до виправданого ризику, а також організованості, працелюбності, порядності, відповідальності тощо;

в) формування творчої самосвідомості, що виявляється у самопізнанні та адекватній самооцінці, самовдосконаленні, емоційній саморегуляції, оскільки підліток є активним суб'єктом творчої діяльності та соціальної поведінки, висуває власні цілі, ідеї, плани, програми тощо;

г) розвиток творчих якостей інтелекту – діалектичного та цілісного сприйняття дійсності, спостережливості, творчої уяви і фантазії, інтуїції, уваги і пам'яті, що формуватиме вміння визначати і розв'язати життєві проблеми, розробляти творчі проекти тощо;

д) розвиток творчого потенціалу – бажання систематично здобувати нові знання у певній галузі, вміння творчо їх використовувати, експериментувати, досліджувати, брати участь у вдосконаленні оточуючого середовища;

е) формування якостей творчої особистості та відповідного індивідуального стилю діяльності і поведінки, в процесі чого використовуються найкращі та коригуються слабкі якості нервової системи конкретної дитини та підлітка;

є) виховання у підлітків здатності до творчого спілкування з дітьми

науки, техніки, культури, мистецтва, вміння вести діалог, висловлювати свою думку тощо [16].

Реалізація цих завдань передбачає відповідну організацію позанавчальної роботи: оснащеність освітнього процесу педагогічними програмами, що допомагають учням оволодіти функціональною грамотністю; надання кожному учневі можливості вільного вибору освітньої галузі, профілю програм, часу на їх освоєння; різноманіття видів діяльності, що задовольняють різні інтереси дітей; особистісно-діяльнісний характер освітнього процесу; профорієнтація, допомога у виборі професії; соціокультурна спрямованість всіх заходів [30].

На думку деяких авторів, за своїми цілями та завданнями навчально-виховний процес в навчальній чи позанавчальній діяльності не має принципових розбіжностей. Але у формах реалізації цих завдань вчені виділяють наступні особливості:

1) позанавчальна робота відкриває перед вчителем різноманітні можливості розвитку інтересів, захоплень здобувачів освіти,

2) у ході позанавчальної роботи змінюється ставлення учнів до навчально-виховної діяльності, тому що тут учень має можливість проявити свої приховані нахили та здібності внаслідок опосередкованого впливу вчителя,

3) у ході доцільно організованої позанавчальної роботи вільний час здобувачів освіти зайнятий цікавою і корисною справою, що сприяє розвитку творчих здібностей, нахилів, уподобань тощо [33, с.18].

Виховний процес в умовах позанавчальної роботи спрямований на конкретного здобувача освіти, його інтереси, можливості, з опорою на певний ступінь розвиненості тих або інших проявів індивідуальності. В зв'язку з цим учням надається право поєднувати різні напрями і форми занять з метою розвитку їх творчих здібностей.

О. Асмолов систему позакласної роботи розглядає «як особливо організований процес, який спочатку орієнтований на свободу вибору школярем спільно з педагогом освітньої галузі, профілю програм, часу їх

освоєння, різноманітності видів діяльності, соціалізацію і створення сприятливих умов для реалізації наявного творчого потенціалу школяра відповідно до його потреб».

На суттєві відмінності позанавчальної роботи від навчального процесу, який здійснюється в рамках урочних занять, вказують й інші науковці. Зокрема, М. Фіцула виділяє такі специфічні принципи організації позанавчальної роботи:

1) добровільний характер участі в ній – здобувачі освіти можуть обирати профіль занять за інтересами;

2) суспільна спрямованість діяльності здобувачів освіти – зміст роботи гуртків, клубів та інших форм діяльності відповідає потребам розбудови української держави, відображає досягнення сучасної науки, техніки, культури і мистецтва;

3) спрямованість на розвиток ініціативи і самодіяльності учнів – у позанавчальній діяльності враховуються бажання учнів, їх пропозиції, щоб кожен із них виконував цікаву для себе роботу;

4) спрямованість на розвиток винахідливості, дитячої технічної, художньої творчості – під час занять учні розв'язують завдання пошукового характеру;

5) зв'язок з навчальною роботою – позанавчальна робота є логічним продовженням навчально-виховної роботи, яка здійснюється на уроках;

6) використання ігрових форм, цікавість, емоційність – широке використання пізнавальних ігор, ігор з комп'ютерами, демонстрування цікавих дослідів та ін. [65, с.528].

На подібні особливості позанавчальної роботи, що відображають її специфіку у порівнянні з урочною діяльністю, вказують інші автори:

1. Позанавчальна робота є сукупністю різних видів діяльності підлітків, організація яких у комплексі з виховним впливом, здійснюваним у ході навчання, формує особистісні якості дитини.

2. Відтермінованість результатів у часі: позанавчальна робота – це перш

за все сукупність великих і малих справ, результати яких відстрочені в часі, не завжди відразу помітні педагогам.

3. Відсутність жорсткої регламентації – педагог має більшу свободу вибору змісту, форм, засобів, методів позанавчальної виховної роботи, ніж під час проведення уроків. З одного боку, це дає можливість діяти відповідно до власних поглядів і переконань, з іншого – підвищує особисту відповідальність за зроблений вибір. Крім того, відсутність жорсткої регламентації вимагає від учителя прояву ініціативи.

4. Відсутність контролю за результатами позанавчальної роботи: якщо обов'язковий елемент уроку – контроль за процесом оволодіння учнями навчальним матеріалом, то в позанавчальній роботі такого контролю немає. Це сприяє формуванню більш природної обстановки, неформальності спілкування, знімає в учнів напругу, пов'язану з оцінюванням їх результатів.

5. Позанавчальна виховна робота здійснюється під час перерв, після уроків, в святкові, вихідні дні, на канікулах.

6. Позанавчальна виховна робота має широкі можливості для залучення соціального досвіду батьків і інших дорослих [67, с. 640].

Л. Базильчук на основі узагальнення результатів психолого-педагогічних досліджень виділяє такі педагогічні умови самореалізації особистості здобувача освіти у позанавчальній роботі: 1) врахування мотивів необхідності і можливості самореалізації особистості вихованця в процесі позанавчальної виховної роботи; 2) залучення особистості до діяльності, адекватної її потребам; 3) включення дітей у рефлексію [5, с.6-10].

Важливе значення для визначення можливостей позанавчальної роботи як чинника розвитку творчих здібностей дітей, має врахування загальних концептуальних основ додаткової освіти:

1. Вільний вибір підлітком видів і сфер діяльності. Мова йде про можливість вибору напрямів діяльності (художньо-естетичної, соціально-педагогічної, культурологічної, еколого-біологічної, фізкультурно-спортивної, військово-патріотичної тощо), темпів просування дитини за конкретною

програмою, форм представлення результатів творчої діяльності, міри участі в колективних справах.

2. Орієнтація на особистісні інтереси, потреби, здібності підлітка. Позанавчальна робота є особистісно орієнтованою, оскільки предмет або сфера діяльності «наближаються» до дитини, дають їй можливість обрати власну освітню траєкторію, що, по суті, означає включення в творчу діяльність, яка забезпечує реалізацію власних інтересів і розвиток творчих здібностей. Класно-урочна робота не може забезпечити такого ставлення до кожного учня. Позанавчальна ж робота якраз сприяє тому, що дитина сама визначає межі власної діяльності, отримує можливість досліджувати себе як «безмежний простір» [6, с.19].

3. Можливість вільного самовизначення і самореалізації дитини. Позанавчальна робота дозволяє дитині «знайти себе», зрозуміти, в чому полягають її інтереси, в якій сфері лежать її захоплення, якими є її творчі здібності. Самовизначення і самореалізація передбачають інтеграцію двох процесів: забезпечення «свободи від» (захист дитини від придушення, пригноблення, образи гідності, у тому числі захист від власних комплексів) і виховання «свободи для» (створення максимально сприятливих умов для творчої самореалізації). Іншими словами, свобода самовизначення і самореалізації обов'язково пов'язана з вихованням відповідальності і уміння співвідносити свою свободу з свободою інших людей.

4. Єдність навчання, виховання і розвитку. Демократизація і гуманізація освіти вимагають розуміння позанавчальної роботи як сфери, яка органічно поєднує виховання, навчання і розвиток шляхом організації діяльності по оволодінню суспільним досвідом: знаннями, практичними уміннями і навичками, способами творчої діяльності, соціальними і духовними цінностями. Позанавчальна робота орієнтує на організацію двох груп діяльності: «необхідних» для формування і розвитку соціальних (родових) якостей людини – цілеспрямована діяльність, універсальна праця, суспільна діяльність – і «вільних» видів діяльності, таких як фізична і психічна,

емоційно-етична і ін. Цей поділ достатньо умовний, оскільки будь-яка діяльність може бути як творчою, так і обов'язковою, вимагати витрати сил, часу, духовної енергії на далеко не творчі результати. Духовна складова може бути властива і першій групі діяльностей, якщо вони реалізуються як творчість у навчанні, матеріальному виробництві, самоврядуванні, фізичному розвитку тощо.

5. Практико-діяльнісна основа освітнього процесу. Цінність позанавчальної роботи полягає в тому, що вона посилює варіативну складову загальної освіти, сприяє практичній реалізації знань і умінь, які підлітки отримують під час уроків. А головне – в умовах позанавчальної роботи діти можуть задовольняти індивідуальні потреби, розвивати свій творчий потенціал, адаптуватися до сучасного суспільства, продуктивно і цікаво проводити вільний час [35, с.363-372].

На наш погляд, перелік специфічних особливостей позанавчальної роботи можна доповнити:

- позанавчальна робота здійснюється у вільний від основного навчання час і відрізняється свободою вибору напрямів, видів діяльності, можливістю їх зміни;
- характеризується добровільністю, ініціативністю і активністю всіх учасників (дітей, батьків, педагогів), а також відсутністю жорсткої регламентації і обов'язкового результату;
- спрямована на розвиток творчих здібностей і пізнавальних інтересів учнів, їх індивідуальних задатків і нахилів; на відміну від цього, навчання під час уроків спрямоване на реалізацію державного (соціального) замовлення на певний рівень знань і тип особистості. Іншими словами обов'язкові класні заняття орієнтовані на виконання освітніх стандартів. Навчання в режимі обов'язковості, як свідчать дослідження, призводить до згасання потреб у творчості і пізнанні, властивих дітям від природи;
- має менш формалізований і регламентований характер, ніж під час обов'язкових навчальних занять, а тому ближча до природних основ розвитку

творчого потенціалу учнів. У позанавчальній роботі акцент робиться не на пояснювально-інформаційному способі навчання, а на організації різних форм творчої діяльності, які мають переважно практичну спрямованість;

- передбачає індивідуалізацію з боку здобувача освіти, який самостійно обирає форми і види діяльності, на відміну від індивідуалізації під час уроків, яку здійснює вчитель;

- забезпечує сильніший, ніж під час уроків, особистісний вплив педагога на здобувачів освіти унаслідок більшої відкритості, безпосередності і неформальності спілкування;

- внаслідок відсутності обов'язкового освітнього стандарту і системи оцінок дає змогу вчителю не акцентувати увагу на результативному аспекті діяльності учнів, а керуватися принципом: процес ради процесу, учіння – ради учіння, тобто слідувати природі вільного розвитку підлітка;

- дає можливість варіювати різні курси, види діяльності, враховуючи інтереси підлітка і побажання батьків;

- дозволяє вільно обирати заняття, що найбільшою мірою відповідають інтересам і індивідуальності кожної дитини;

- дає змогу залучати до навчально-виховного процесу батьків учнів;

- створює умови для здобуття додаткової освіти всіма дітьми – обдарованими, соціально-незахищеними, інвалідами і т.д.;

- має неформальний і комфортний характер для її учасників.

Позанавчальна робота у загальній системі освіти суттєво відрізняється від класно-урочної, насамперед, атмосферою невимушеного спілкування, вільного вибору форм і засобів діяльності, оскільки вимоги до планів і програм позанавчального педагогічного процесу, як справедливо зазначає О.Прушковська, мають лише рекомендаційний характер [54, с.20].

Сучасний дослідник М. Вайновська вважає, що особливістю педагогічного процесу в позанавчальній сфері, на відміну від урочних занять, є яскраво виражена специфіка взаємин його суб'єктів, відносна автономність учнів у розвитку свого внутрішнього світу, широкі можливості для

самоутвердження, самостійного вибору не тільки змісту, а й способів власної діяльності. Також особливого значення у позанавчальній роботі набувають гнучкість і мобільність, урізноманітнення цілей, методів і форм діяльності, доцільність та ефективність добору певного класу педагогічних завдань, що можуть оперативно змінюватися з урахуванням запитів і творчих можливостей підлітків [10, с.214].

Система позанавчальної роботи надає широкі можливості для розвитку творчих здібностей здобувачів освіти у різних видах діяльності і сферах знань. Її специфіка вимагає конструювання особливої технології творчої співпраці, спільної продуктивної діяльності педагога і вихованців, педагога і творчого об'єднання підлітків. На думку В. Горського, «потреба в творчій діяльності, в життєвій активності виникає на певному етапі розвитку людини як соціальної істоти. Але обов'язковість її прояву далеко не закономірна. Завдання освіти – зафіксувати цю проблему для людини, перетворити її на потребу, імпульс руху і пошуку».

Перш за все, це передбачає відмову від авторитарних стосунків і перехід до стосунків творчої співучасті і співпраці в спільній діяльності. За такої умови суб'єкти педагогічного процесу, доповнюючи один одного, формують систему відносин сприяння, в якій творчі можливості і здібності партнерів реалізуються якнайповніше. Доповнюючи один одного, вони досягають якісно нового рівня розвитку у сфері міжособистісних стосунків, розвитку здібностей і ціннісних орієнтацій. Творча діяльність, вимагаючи терпіння, уважності, коректності, відповідальності, дозволяє розвиватися всім, від юних до старших, включаючи педагога, знімає психологічні бар'єри невпевненості у одних, і амбіції в інших. Саме така атмосфера комфорту, неформального спілкування, вільного самовираження в найбільшій мірі сприяє прояву і розвитку творчих здібностей учнів, реалізації їх індивідуальних нахилів.

Як бачимо, більшість авторів характеризують позанавчальну роботу особливостями, які визначають її потенціал у формуванні творчих здібностей здобувачів освіти: партнерський характер взаємодії педагогів з учнями,

добровільність участі підлітків в позанавчальних заняттях, різноманітність складу учасників позанавчальних об'єднань (колективних, групових, загальнолицейних), періодичність залучення учнів до позанавчальної роботи (щодня, щомісяця, щосеместру), різноманітність форм і методів роботи з урахуванням вікових особливостей, інтересів та нахилів учнів. Аналізуючи специфіку позанавчальної роботи, слід відзначити, що головним для неї є пріоритет інтересів кожного підлітка.

Особливе значення для розвитку творчих здібностей учнів, на наш погляд, має нерегламентованість змісту і форм позанавчальної роботи, що уможливорює використання вчителем різноманітних творчих завдань. Розв'язання творчих завдань у співпраці з педагогом змінює психологічну структуру виховного процесу, оскільки створюється надійна система внутрішньої стимуляції широкого спектру взаємодій, стосунків, спілкування між всіма його учасниками (подобається бути зі всіма, захоплює загальна справа, задовольняється честолюбство, з'являється гордість за себе).

Система внутрішніх мотивів, що виникає в такій взаємодії, переорієнтовує мотиви і процес вирішення репродуктивних завдань (без яких не може бути досягнута жодна мета освітньої діяльності) за рахунок створення цілісного смислового поля в просторі творчої взаємодії вчителя і вихованців. У результаті відбувається розвиток інтелектуальної, комунікативної, мотиваційної сфери особистості. Змінюється рівень її самоорганізації, способи спілкування, зростає свобода не тільки у прийнятті цілей, але й у визначенні особистісного сенсу своєї діяльності, в продукуванні нових цінностей і завдань. З пасивної дитина перетворюється на ініціативного партнера, здатного до широкого діалогу, самовизначення і саморегуляції. Ці здібності – показник вищої форми самоорганізації особистості, без якої вона не може стати суб'єктом творчої діяльності.

Ситуація спільної продуктивно-творчої діяльності педагога і вихованців виступає конструктивною одиницею інноваційного характеру в процесі розвитку творчої продуктивності особистості. Продуктивність означає, що

дитина відчуває себе активним творцем своїх здібностей, суб'єктом власного розвитку і творчої самореалізації.

Освітній процес в умовах спільної продуктивно-творчої діяльності педагога і вихованців під час позанавчальної роботи характеризується низкою особливостей:

1. Висунення на перший план творчих і продуктивних завдань.
2. «Занурення» в діяльність, яке передує орієнтуванню і подальшому виробленню окремих елементів дій, умінь, запам'ятовуванню інформації, накопиченню знань.
3. Формування сенсів і цілей діяльності випереджає неминуче просте тренування способів досягнення результатів. Для полегшення процесу осмислення дій синтез повинен передувати аналізу.
4. Відповідність завдань логіці зростаючої креативності отриманого результату, їх спрямованість на спонукання здобувачів освіти до самореалізації в діяльності, висунення нових цілей, зміни смислових установок. Тим самим завдання розширюють зону найближчого творчого розвитку учнів.

Перераховані позиції становлять концептуальну основу позанавчальної роботи, яка відповідає головним принципам гуманістичної педагогіки: визнання унікальності і самоцінності кожної дитини, її права на самореалізацію, особистісно рівноправна позиція педагога і дитини, зорієнтованість на її інтереси, потреби і творчі здібності, бачення в ній особистості, гідної поваги [58].

Серед цінностей позанавчальної роботи, які визначають її потенціал як чинника розвитку творчих здібностей учнів, найбільш значущими є такі:

- домінування виховних і розвивальних можливостей освітнього матеріалу над його інформаційною насиченістю – зорієнтованість освітнього матеріалу не на збільшення обсягу інформації, а на вдосконалення здатності підлітка набувати знань; перевантаження зайвими знаннями може гальмувати розвиток творчих здібностей;
- домінування власної дослідницької практики дитини над

репродуктивним засвоєнням знань. Ще Ф. Дістервег зазначав, що поганий вчитель подає істину, хороший – учить її знаходити. У реальній навчальній практиці традиція наслідування педагога, дотримання його вказівок, алгоритмів і зразків не завжди рефлексується, а тому не враховується в процесі розвитку творчого потенціалу дитини;

– орієнтація на інтелектуальну ініціативу дитини – створення умов для прояву самостійності під час вирішення різноманітних навчальних і дослідницьких завдань, реалізації прагнення знайти оригінальний, можливо альтернативний шлях розв'язку, розглянути проблему на глибшому рівні;

– паритет завдань відкритого і закритого типу – завдання відкритого типу найбільш важливі у розвитку альтернативного, гнучкого мислення, яке відступає від жорсткої формальної логіки;

– гнучкість в переструктуруванні змісту діяльності відповідно до динаміки пізнавальних потреб дітей: в умовах, коли дитина проявляє високий інтерес і активність стосовно певного предмету діяльності, педагог має бути готовий до діяльності в режимі діалогу, що допомагає йому, не руйнуючи логіки освітнього процесу, приводити його у відповідність з індивідуальними потребами конкретної дитини;

– орієнтація на самостійність учнів у пошуково-проектній діяльності – зняття стереотипу про неодмінне, обов'язкове дотримання норм, вимог, стандартів за рахунок підвищення здатності дитини критично ставитися до зовнішньої заданості, вибудовувати власну аргументацію як основу власної позиції;

– формування здатності учнів до самореабілітації в процесі оцінки власних ідей. З розвитком рефлексії у дитини виникає підвищена критичність до власних ідей і продуктів творчої діяльності. Це істотно знижує її здатність продукувати нові ідеї і значна їх частина виключається з поля зору, оскільки вони сприймаються дитиною як «недосконалі», такі, що не «ведуть до успіху». Дитину потрібно навчити підтримувати саму себе, вірити в свої успіхи, ставитися до творчості не як до швидкого успіху, а як до процесу;

– соціальна представленість продуктів діяльності. У кожної дитини є природна потреба в презентації продуктів власної творчості іншим як потреба в самореалізації. Досвід «перемог і поразок», які набуваються в умовах змагальності (конкуренції), надзвичайно важливий для подальшого життя «творця», розвитку його творчих здібностей;

– децентрація – альтернатива принципу «концентрації» – зосередженню дитини на одному предметі, що приводить до її одностороннього розвитку. Необхідно через включення в освітній процес різних видів діяльності і різних форм соціальної взаємодії періодично «децентрувати», тобто переключати зусилля дитини на інші сфери. Багатоваріантність змісту позанавчальної роботи потребує урізноманітнення її форм з метою реалізації завдань всебічного гармонійного розвитку особистості. Форми позанавчальної діяльності у практиці загальноосвітніх закладів класифікуються за двома критеріями: за способом проведення (бесіда, зустріч, вечір, ранок тощо) та кількістю учасників (індивідуальні, колективні, масові). Деякі дослідники окремо виділяють так звані об'єднуючі форми позанавчальної роботи, до яких відносять: музеї навчального закладу, товариства, клуби за інтересами, зустрічі з творчими особистостями, клуби обдарованих учнів, різноманітні гуртки (літератури, вивчення іноземних мов, журналістики тощо). Особливі можливості для розвитку творчих здібностей учнів відкривають форми позанавчальної роботи, які передбачають розв'язування творчих завдань, проведення творчих змагань, участь у творчих конкурсах, дискусіях. Це, зокрема: захисти проєктів, заочні подорожі, творчі естафети, заняття-ігри, ігри-тренінги, розвідки, експедиції, дебати, рейди, заняття-мандрівки, клуб «кмітливих і винахідливих», заняття-загадка, заняття-вистава, заняття-поема, заняття-драматизація, заняття-казка, заняття-міф, заняття-парабола, заняття-парадокс, заняття-фантазія тощо.

На думку Л. Руденко, суттєве значення для розвитку творчого потенціалу має використання у процесі позанавчальної виховної роботи мистецтва, зокрема музики. Ідея виховання мистецтвом передбачає формування

естетичного ставлення до дійсності, творчу активність, під впливом якої змінюється структура особистості, розвивається уява, образне мислення, емоційні процеси, творче ставлення до діяльності. Залучення підлітків до позанавчальної діяльності засобами музичного мистецтва актуалізує сферу художньо-естетичного виховання, сприяє формуванню мотиваційних орієнтацій на художню творчість, розвиває комунікативну сферу, розширює можливості для формування творчих здібностей особистості, музично-творчого самовираження [57].

Т. Цвірова зазначає, що позанавчальна робота має забезпечити потреби особистості у самоствердженні, здобутті додаткових знань, умінь, навичок за інтересами, інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної професійної і громадської діяльності, задоволення освітніх потреб шляхом залучення учнів до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-природничої, туристсько-краєзнавчої та інших видів діяльності. Позанавчальна робота має яскраво виражену виховну, соціальну і комунікативну спрямованість. Вона сприяє поживленню міжособистісного спілкування учнів, зумовлює ситуацію взаємної відповідальності, взаємодопомоги, створює умови для розширення виховних можливостей навчального закладу і культурно-творчого простору здобувачів освіти, забезпечує вибір ними свого індивідуального шляху творчого розвитку. Оскільки позаурочна діяльність є педагогічно організованим процесом, то вона визначає тон, атмосферу життя колективу, є засобом включення кожного учня в діяльність, до якої він має інтерес, зацікавленість і, таким чином, сприяє розвитку творчих здібностей. [66].

У позанавчальній роботі відкриваються широкі перспективи для організації учнівського самоврядування, що сприяє соціальній адаптації учнів, освоєнню соціальних ролей відповідно до творчих здібностей, активізації самостійної творчої діяльності. Завдяки участі в самоврядуванні в учнів розвивається адекватна самооцінка, з'являється бажання до самоосвіти і самовдосконалення. Оскільки програма навчального закладу регламентована,

творчий потенціал учнів набагато повніше і яскравіше може виявлятися саме у позанавчальній роботі, яка уможливорює вільні ігрові форми діяльності і варіативність методів та змісту діяльності. Позанавчальна робота забезпечує органічне поєднання форм організації дозвілля (відпочинок, розваги, свята, самоосвіта, творчість) з різними формами освітньої діяльності. Причому учням надається свобода вибору сфери діяльності, форми діяльності, освітніх програм. Підліток має право самостійно обирати зміст і емоційно-ціннісні орієнтири діяльності, те або інше об'єднання однодумців. Свобода вибору діяльності доповнюється свободою прийняття рішень, самостійністю в самореалізації завдяки справі, яку кожен робить своєю. Позанавчальна робота не тільки надає можливість учням визначати свої нахили, але й допомагає реалізувати власний творчий потенціал.

Позанавчальна робота дає можливість формувати в учнів пошукові уміння та навички у процесі розв'язування творчих задач. Л. Харченко звертає особливу увагу на таку важливу у плані розвитку творчих здібностей учнів особливість позанавчальної роботи, як можливість організації індивідуальної дослідницької діяльності. Завдяки цьому учні можуть визначати інтенсивність і тривалість занять, самостійно планувати свій час, обираючи об'єкти дослідження відповідно до власних нахилів і захоплень [64, с.140-142].

Неформальний і нетрадиційний підхід до занять відкриває перед учнями можливість вибору сфери діяльності у відповідності з своїми вподобаннями, схильностями, здібностями. Учні в процесі такої роботи не обмежені віковими рамками (наприклад, гурток художньої самодіяльності підлітків різного віку), та іншими обмеженнями, які накладає традиційна урочна робота. Крім того, вчитель в процесі організації позанавчальної роботи може досить нестандартно використовувати навчальний час, програму та допоміжний персонал навчального закладу: вчителів-організаторів, соціального педагога, методистів, психолога тощо.

У процесі позанавчальної роботи завдяки її меншій регламентованості вчитель отримує можливість будувати навчально-виховний процес таким

чином, щоб стимулювати розвиток у дітей ініціативи, незалежності, готовності до ризику, гнучкості, винахідливості, тобто саме тих якостей, які притаманні творчій особистості.

Діяльність учнів у процесі позанавчальної роботи не обмежуються суворими приписами. Під час занять учень може вільно пересуватися, займатися обраною ним справою, спілкуватися з товаришами. Важливим є те, що учням надається час і можливості для спілкування, взаємообміну та взаємозбагачення знаннями у процесі виконання різноманітних видів діяльності. Весь час який вони проводять разом, вони перебувають у тісному творчому контакті один з одним, діляться ідеями, відчуттями, досвідом, фантазіями, уміннями. У свою чергу, вчитель отримує можливість спостерігати за дітьми, вільно обговорювати з ними певні питання, у потрібний момент допомагати порадою, відповіддю на запитання, спрямовувати діяльність учнів у більш конструктивне русло. Перевагою є також те, що вчитель під час позанавчальної роботи має можливість і час для глибшого ознайомлення з кожною дитиною, її індивідуальними особливостями. Ненав'язливо спостерігаючи за дітьми та беручи безпосередню участь в їх заняттях, педагог може вивчати та оцінювати характерні особливості і здібності кожної дитини.

Узагальнення представлених у педагогічній літературі поглядів на функції, завдання та особливості позанавчальної роботи дозволяють уточнити визначення її суті як чинника розвитку творчих здібностей учнів.

Позанавчальна робота як фактор розвитку творчих здібностей дітей – невід'ємна складова виховного середовища навчального закладу, що виходить за рамки регламентованих навчальних занять і передбачає вільний вибір дитиною освітнього маршруту, орієнтованого на розвиток творчих здібностей у процесі спільної продуктивної діяльності педагога і учнів.

Для системи позанавчальної роботи властива своя особлива, гуманістична атмосфера, в якій пріоритетне значення мають відносини співпраці і співтворчості дітей і педагогів. Педагогічні технології позанавчальної роботи більшою мірою, ніж навчальні, орієнтовані на

індивідуальність та розвиток творчих здібностей дітей. Вивчення науково-педагогічної літератури свідчить, що позанавчальна робота істотно розширює простір творчої самореалізації особистості; забезпечує можливість успіху в обраній сфері діяльності і тим самим сприяє розвитку упевненості в собі, формуванню позитивної Я-концепції учнів; створює можливості для формування атмосфери спілкування на основі спільних інтересів і цінностей.

Освітнє середовище, яке формується в умовах позанавчальної роботи, володіє багатими можливостями для розвитку творчих здібностей дітей, задоволення їх потреб в освоєнні різних видів і форм діяльності, набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, досвіду спілкування і взаємодії, самореалізації, розвитку обдарованості.

Отже, аналіз завдань і специфічних особливостей організації позанавчальної роботи свідчить про її значні потенційні можливості щодо розвитку творчого потенціалу підлітків. Найбільш важливими серед них, на наш погляд, є:

- пріоритетна орієнтація на розвиток індивідуальних задатків, інтересів і нахилів учнів, а не реалізацію освітніх стандартів, суттєво підвищує розвивальний потенціал позанавчальної роботи;
- організація позанавчальної роботи на засадах добровільності, активності і самодіяльності створює умови для вільного самовизначення і творчої самореалізації учнів, їх становлення як суб'єктів творчої активності;
- використання широкого спектру видів діяльності дає змогу більш повно враховувати індивідуальні особливості учнів, їх інтереси, нахили, бажання і можливості;
- менша формалізованість і регламентованість розширює свободу педагогічної творчості вчителя, дозволяє урізноманітнювати зміст, методи і форми навчально-виховної роботи, використовувати інноваційні методики (ігрові, творчі, проектні, проблемно-пошукові тощо);
- добровільний характер участі у позанавчальній роботі, вільний вибір видів форм діяльності стимулює творчу активність і самостійність учнів,

сприяє формуванню внутрішньої мотивації творчої діяльності;

- різноманітність форм позанавчальної діяльності розширює простір для творчої самореалізації та самоствердження учнів, забезпечує досягнення успіху і формування позитивної самооцінки, посилює віру у власні творчі можливості;

- надання переваги практичним і проблемно-пошуковим формам діяльності сприяє формуванню в учнів дослідницьких умінь, розвитку ініціативи, незалежності, готовності до ризику, винахідливості, гнучкості й оригінальності мислення;

- гнучкість і варіативність позанавчальної роботи дає змогу більш різносторонньо розкрити індивідуальні нахили і здібності учнів, які не завжди вдається помітити під час уроків;

- відсутність примусу і системи оцінок, орієнтації на обов'язковий результат знімає психічну напругу, тривожність учнів, розкріпачує їх творчу уяву, сприяє формуванню атмосфери творчого пошуку;

- більша відкритість, безпосередність і неформальність спілкування посилює вплив особистості педагога на розвиток учнів, стимулює їх творчу активність.

Позанавчальна робота є складовою частиною навчально-виховного процесу в ДНЗ «Василівський професійний ліцей», однією з форм організації вільного часу здобувачів освіти, яка орієнтована на особистість учня. Вихованці ліцею мають можливість самостійно обирати форми позаурочної роботи з урахуванням професійної специфіки та захопленнь учнів. Основними завданням позанавчальної роботи в ліцеї є створення сприятливих умов для прояву творчих здібностей учнів, наявність реальних занять, направлених на виконання певних завдань з конкретним кінцевим результатом, внесення до позаурочної діяльності елементів романтики, фантазії, гри, оптимістичної перспективи та піднесеності. У ліцеї перевага віддається професійним напрямкам: робота професійно-спрямованих гуртків, організація і проведення професійних тижнів, конкурсів професійної майстерності тощо. Не залишається поза увагою і загальноосвітній напрямок, що передбачає роботу

предметних гуртків, предметних тижнів, олімпіад та інтелектуальних конкурсів і змагань серед учнів. Велика увага приділяється розвитку технічної творчості учнів, художній самодіяльності, фізкультурі, декоративно-прикладному мистецтву тощо. Позанавчальна робота допомагає задовольняти потребу учнів у неформальному спілкуванні в клубах за інтересами, спортивних гуртках та секціях, під час ліцейних свят.

Виховний процес в ліцеї втілюється в життя згідно річного та місячних планів виховної роботи, через позанавчальні виховні заходи, уроки теоретичного та виробничого навчання і передбачає цілеспрямовану діяльність педагогічного колективу ліцею на набуття учнями соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування в учнів, незалежно від національної приналежності, особистих рис громадян України, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Основними напрямками виховної роботи, які враховуються при складанні річного плану виховної роботи є:

- національно-патріотичне виховання;
- морально-правове виховання;
- превентивне виховання;
- гендерне виховання;
- естетичне виховання;
- фізичне виховання;
- трудове виховання;
- психологічний супровід розвитку особистості учня;
- проведення виховних годин, уроків-бесід, тематичних вечорів, «круглих столів» з різної проблематики;
- організація роботи з учнями, які потребують соціального захисту (поліпшення умов навчання і виховання, матеріальне забезпечення та покращення житлово-побутових умов учнів-сиріт);

- організація роботи з учнями, які потребують особливої педагогічної і психологічної допомоги (робота з учнями девіантної поведінки, робота Комісії по профілактиці і запобіганню правопорушень, Учнівського самоврядування);
- організація дозвілля учнів, пропаганда здорового способу життя;
- організація роботи гуртків та спортивних секцій;
- проведення конкурсів, олімпіад, змагань.

Враховуючи вимоги сьогодення до підготовки кваліфікованих робітників виховну роботу в професійному ліцеї здійснюють дирекція, викладачі, майстри виробничого навчання, вихователі, керівник фізвиховання, практичний психолог, керівник гуртка, бібліотекар, вихователі гуртожитку, медичні працівники, органи учнівського самоврядування.

Однією з найбільших поширених форм виховної роботи є виховні години. Тематику їх розробляє класний керівник спільно з майстром виробничого навчання відповідно до річного плану виховної роботи. Ці години проводяться згідно з графіком один раз на тиждень в кожній навчальній групі. Форма проведення виховних годин обирається класним керівником чи майстром.

Питання виховної спрямованості систематично заслуховуються на засіданнях методичної комісії класних керівників та вихователів, якій належить значна роль в координації і вдосконаленні форм і методів виховної роботи.

До основних завдань змісту виховної роботи входить організація соціального захисту дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа та інших здобувачів освіти із числа соціально незахищених.

У закладі працює рада учнівського самоврядування, діяльність якого передбачена відповідним положенням. Робота Ради проводиться за річним планом, щорічно складається звіт про проведені заходи. В наявності є протоколи зборів, фотозвіти про проведені акції, матеріали, які висвітлюють роботу волонтерських загонів. Учнівським самоврядуванням випускається газета «Ліцеїст», в якій висвітлюється інформація про проведені масові заходи,

про життя в ліцеї. Разом з тим, зазначена інформація розміщується на веб-сайті закладу в розділі «Виховна робота».

ДНЗ «Василівський професійний ліцей особливу увагу приділяє розвитку гуртку художньої самодіяльності, що сприяє естетичному вихованню, стимулюванню творчого самовдосконалення учнівської молоді, попередженню правопорушень. На базі активної молоді учнівського самоврядування ДНЗ «Василівський професійний ліцей» створено гурток художньої самодіяльності «Big family». Участь в гуртку не тільки дисциплінує здобувачів освіти, а і піднімає у них почуття гідності, примушує краще вчитися і працювати. Гурткова робота займає чільне місце у виявленні і підтримці талановитих та обдарованих дітей, допомагає зайняти вільний час учнів, які становлять «групу ризику». Програма гуртка спрямована на формування в учнів образного мислення, засвоєння норм грамотності та культури мовлення й письма, збагачення внутрішнього світу учнів, розвиток інтелекту, естетичного смаку, уяви, фантазії, творчих здібностей, природних задатків, загальнонавчальних умінь і навичок. Гурток користується великою популярністю в ліцеї. Керівник гуртка включає учнів у власну систему цінностей, насичує педагогічний процес творчою діяльністю, що має велике духовне і соціальне значення. Години репетицій і спілкування стають для обдарованих здобувачів освіти місцем комфорту. Саме тут учень відчуває себе самотійною особистістю. Саме тут у нього розвивається талант, уміння та навички.

Вихованці гуртка художньої самодіяльності постійно залучаються до виховних заходів, які проводяться в ліцеї, також беруть участь в обласних та Всеукраїнських конкурсах та фестивалях, де здебільшого займають призові місця.

В закладах професійної (професійно-технічної) освіти вже склалась певна система гурткової роботи, виховне значення якої величезне. До гурткової роботи залучаються всі бажаючі відповідно до їх інтересів.

Особливістю гурткової роботи в ДНЗ «ВПЛ» є те, що учасниками гуртка стають підлітки, які ніколи в житті не співали, не танцювали, на сцені ніколи

не стояли. І головною метою гурткової роботи в ДНЗ «ВПЛ» є залучення здобувачів освіти до світу прекрасного, допомогти їм розкрити в собі таланти, про які вони навіть і не здогадувались, допомогти сформуватися особистостям. Складність для керівника гуртка полягає в тому, що підлітки не мають ніякої підготовки.

З метою активізації гурткової роботи щорічно проводяться огляди художньої самодіяльності, протягом всього навчального року. Вони наглядно демонструють наявність і якість гурткової роботи.

Основним завданням художньої самодіяльності в освітньому процесі – є розкриття талантів та здібностей молодого покоління. У ДНЗ «ВПЛ» художня самодіяльність є одним з елементів виховної роботи та проводиться відповідно до затвердженого плану роботи на рік. Згідно цього плану щотижня в училищі відбуваються святкові, урочисті заходи, або ведеться підготовка до них. Здобувачі освіти активно приймають участь в виховних заходах та інформаційних годинах. Це сприяє їх адаптації в умовах навчання у системі професійної (професійно-технічної) освіти.

Навчання та проходження виробничої практики – буденність кожного здобувача освіти ДНЗ «ВПЛ». Художня самодіяльність розкриває в здобувачів освіти іншу натуру, розвиває акторські здібності, виховує любов до сцени та глядачів. Пам'ять про виступ на сцені в багатьох залишиться назавжди.

Серед напрямків роботи волонтерського руху учнівського самоврядування – проведення різних добродійних акцій, участь у Всеукраїнській акції «Серце до серця», підтримка дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (це діти реабілітаційних центрів, з особливими потребами, інклюзивно-ресурсного центру).

Особливо важливою складовою діяльності волонтерського руху є підтримка ветеранів педагогічної праці, самотніх престарілих громадян. Напрямки допомоги різні, від моральної підтримки до надання матеріальної допомоги. Учні вітають ветеранів педагогічної праці з святами, виступають з номерами художньої самодіяльності, надають послуги з професії, яку

здобувають в ліцеї, допомагають по господарству самотнім людям, проводять заходи до днів ветерана, людей похилого віку, дня інваліда.

Робота Ради самоврядування та гуртка у ДНЗ «Василівський професійний ліцей» налагоджена досить добре. Є надбання і помилки, з якими приходиться долати. Закладено фундамент великої справи – залучення учнів до участі у ліцейних справах та справах міста.

Таким чином, позанавчальна робота, яка здійснюється в закладі професійно-технічної освіти, має значні можливості щодо розвитку творчого потенціалу учнів. Проте, сама по собі участь здобувачів освіти у позанавчальній роботі ще не гарантує їх творчої самореалізації. Перетворення потенційних можливостей у реальні можливе лише за умов відповідної організації позанавчальної діяльності учнів. Відтак виникає потреба у визначенні й теоретичному обґрунтуванні педагогічних можливостей гурткової роботи як засобу розвитку творчого потенціалу підлітків.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАСОБАМИ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ У ПІДЛІТКІВ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

2.1. Педагогічний потенціал гурткової роботи у розвитку творчих здібностей підлітків в закладі професійно-технічної освіти

У попередньому розділі нами з'ясовано, що позанавчальна робота завдяки особливостям своєї організації містить значні резерви щодо розвитку творчого потенціалу підлітків, сприяння їх особистісному й інтелектуальному становленню як суб'єктів творчої діяльності. Одним із основних завдань нашого дослідження є з'ясування педагогічного потенціалу гурткової роботи та її можливості у розвитку творчих здібностей учнів підліткового віку.

Саме гурткова робота повинна бути зорієнтована на створення такого середовища, в якому підлітки не тільки вчаться та опановують професію в професійному ліцеї, але і середовищем для розвитку творчого потенціалу особистості, яка в майбутньому стане гарним досвідченим спеціалістом, оволодіє знаннями про самоосвіту та саморозвиток.

Гурткова робота – сприятливий простір творчого та особистісного вдосконалення ліцеїстів, розвитку їх здібностей, реалізації можливостей та прагнень.

Головна особливість творчої особистості – потреба у творчості, яка стає життєвою необхідністю. Треба тільки своєчасно виявити творчі здібності, зосередити увагу на їх розвитку, застерегти їх від згасання.

Розвиток творчого потенціалу у підлітків є важливим не лише тому, що завданням сучасної освіти є формування творчої особистості, а й тому, що людина, яка вміє творчо мислити, в нестандартних ситуаціях завжди знайде вихід, такій людині буде легше адаптуватися в житті. Лише творча особистість,

спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань як навчальних, так і позаурочних закладів.

Гурткова робота є однією із складових виховного процесу, продовжує формувати у підлітків інтерес до різноманітних професій, до історії народної творчості людей праці.

Участь в гуртковій роботі займає значне місце в житті підлітка. Тому необхідно допомогти правильно організувати його, щоб він був розумно використаний для відпочинку заняття улюбленою справою.

Гурткова робота розвиває естетичні та художні смаки учнів, поглиблює їх знання, розвиває їх творчі здібності, виховує почуття краси.

Цінність гурткової роботи полягає в тому, що вона, в деякій мірі, вирішує проблему організації вільного часу підлітків, задовольняє їх різноманітні інтереси, активізує пізнавальну діяльність, тощо.

Активізуючи пізнавальну діяльність, вона в той же час створює умови для практичного застосування одержаних ними знань.

На думку О. Дубасенюк, гурткова робота – це діяльність самодіяльних об'єднань, учнів; форма позанавчальної роботи. Завдання гурткової роботи – поглиблювати знання здобувачів освіти, розвивати здібності, задовольняти їх творчі інтереси та схильності, долучати до суспільно корисної праці, організовувати дозвілля та відпочинок. Різноманітні гуртки та клуби учнів створюються у загальноосвітніх. школах, професійно-технічних училищах та інших навчальних закладах.

Так, О. Дубасенюк вважає, що гуртки умовно поділяються на групи: предметні (за навчальними предметами); суспільно-політичні (з питань зовнішньої та внутрішньої політики, історії країни, міжнародного дитячого, юнацького та молодіжного руху, з актуальних проблем сучасності та ін.); технічні (науково-технічні, спортивно-технічні, виробничо-технічні, з окремих

видів технічної творчості учнів); натуралістичні (юних натуралістів, дослідників природи, за напрямками дослідницької роботи у навчальному закладі); художньо-естетичні (образотворчої творчості, музичні, хорові, художньої самодіяльності та ін.); фізкультурно-спортивні (частіше називаються секціями; з усіх видів дитячого та юнацького спорту); туристично-краєзнавчі (з краєзнавства, видів туризму, спорт, орієнтування) [17, с.23-28].

Гуртками керують вчителі, працівники позанавчальних закладів та батьки, фахівці у різних галузях науки, техніки, мистецтва. Успіх гурткової роботи, зацікавленість у заняттях значною мірою залежить від особистих якостей та професійної кваліфікації керівника гуртка. Підлітків приваблює можливість проявити в гуртковій роботі самостійність, ініціативу, отримати від старших товаришів слушні рекомендації. Гурткова робота організується на принципах добровільності та самоврядування.

Сутність гурткової роботи В. Богат вбачає у тому, що певна теоретична чи прикладна програма вивчається з урахуванням самодіяльності колективу, з урахуванням роботи товаришів, організованих у гурток. Колективна форма самоосвіти має багато переваг перед індивідуальною, і її значення в основному зводиться до наступного:

а) робота у гуртку має виховне значення. У співпраці, за взаємної допомоги один одному, спільними зусиллями вирішуються якісь питання. З кожним новим заняттям гуртка навички цього співробітництва, взаємодопомоги, товариства, словом, навички колективізму дедалі більше виробляються, і зміцнюються у гуртківців;

б) робота в гуртку дає можливість більш глибоко та повно вивчати питання та краще засвоїти знання, а це дуже важливо. крім того, робота в гуртку більш економить час, більш продуктивна, ніж заняття самотужки. У більш короткий термін можна більше охопити матеріалу, краще опрацювати і засвоїти;

в) до переваг колективної форми самоосвіти перед одиночними

заняттями відносяться: дисциплінуючі початки, які впливають із необхідності своєчасно відвідувати гурток, готуватися до засідань гуртка, встигаючи до певного часу, займатися у певні години тощо; потім, поживлення та підйом у роботі, які у гуртку при колективній праці легко виникають; далі, наслідування та змагання, які також мають велике значення у сенсі успішності занять кожного. Оскільки робота гуртка йде і має протікати за планом, робота кожного члена гуртка також відбувається планомірно. Це велика перевага. Жодних відкладень занять з дня на день, які легко трапляються без гурткових зобов'язань, не може бути. Нарешті, наслідування та змагання. Слабкий член гуртка, бачачи успішну роботу сильніших, їх виступи у гуртку, вміння говорити, неминуче підтягується, прагне робити так само, наздогнати найбільш встигаючих. Для гуртківців з більш менш однаковими здібностями має значення і змагання. Один виступив, сформулював добре, інший намагається зробити ще краще. Це змушує напружено працювати, уважніше опрацьовувати матеріал до засідання гуртка, з'являється безпосередня зацікавленість у роботі, а ми знаємо, що інтерес є рушійною силою швидкого розвитку гуртківців, кращого засвоєння знань [7, с.18].

Позанавчальна робота базується на основі спільних принципів навчання і виховання підлітків. Разом з тим при організації різних видів позанавчальної роботи необхідно врахувати їх специфічні принципи, зокрема:

- добровільність у виборі учнями тих чи інших форм і конкретного змісту позаурочної роботи з врахуванням їх особистих інтересів;
- масовість позаурочної роботи;
- опора на самостійність, індивідуальність та ініціативу учнів у створенні різних гуртків і в проведенні масових позаурочних заходів;
- суспільно-корисна спрямованість і творчий характер різних видів позакласної роботи.

Головною метою позанавчальної гурткової роботи є створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку підлітків та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка до майбутнього життя

в умовах переходу до ринкової економіки, задоволення їх освітніх потреб.

У гуртковій роботі В. Юркевич виділяє кілька елементів, які становлять єдину цілісну систему освітньо-виховної роботи. Отже, ми розглянемо такі елементи:

- Пізнавальну діяльність учасників гуртка та, відповідно, навчальну діяльність викладача.

Особливістю навчання у гуртку є те, що учень перебуває у іншому становищі, ніж на уроці чи додаткових заняттях: тут він рівноправний член колективу, а не відстаючий; тут він отримує можливість задовольнити свої інтереси на тому рівні, який доступний йому зараз. У цьому сенсі багаторазово полегшується навчальна діяльність педагога, оскільки найважливіше йому завдання пробудження інтересу до свого предмета в гурткових заняттях вирішується набагато простіше.

- Діяльність учнів і тісно пов'язану з нею роботу з професійної орієнтацією учнів.

Під час занять у групі, за програмою ті учні, які не цікавляться темою, часто заважають займатися тим, кому ця тема цікава. Робота у гуртку усуває цю проблему. Крім того, слід зазначити, що заняття в гуртку створюють атмосферу зацікавленості в результатах своєї праці.

- Виховну діяльність викладача.

В гуртках виховна робота також багато в чому полегшується, оскільки здійснюється через залучення дітей у суспільно корисну роботу. Виховання поваги та любові до праці є головним у виховній діяльності вчителя. Залучення у корисні форми діяльності, яка відволікає учнів від небажаних занять, а й покладає на них певні обов'язки. Імпонує їм довіра і можливість керувати в хорошому розумінні слова, і задоволення безпосередніх інтересів до спорту, техніки.

Ось чому так важливо використовувати різні гуртки як форму позанавчальної роботи, яку організують вчителі спільно з фахівцями.

Нарешті, важливим елементом гурткової роботи є спілкування учасників

гуртка між собою. На заняттях гуртка діти навчаються і культурі спілкування між собою. Атмосфера гуртка створює при цьому сприятливі умови, оскільки учасників згуртовує спільність інтересів, єдність мети, колективну працю з елементами взаємодопомоги тощо.

Говорячи про форми позанавчальних занять, В. Юркевич зазначає, що ці форми є складовими частинами, тобто, елементами гурткової роботи. Головною формою навчально-виховного процесу у гуртку є урок.

Серед інших форм гурткової роботи В. Юркевич називає такі:

- зустрічі з представниками різних професій; ми вже говорили, що у гуртках можна організовувати зустрічі з гостями, наприклад, зустріч із керівником якогось підприємства. Можуть бути й зустрічі, що мають спеціальні виховні та навчальні цілі, наприклад, зустріч гуртківців із представниками різних професій з метою підготовки здобувачів освіти до вибору життєвого шляху. На таких зустрічах учні дізнаються багато цікавого про різні професії, і ці знання не тільки розширюють і доповнюють відомості, отримані ними на уроках, але і створюють зовнішню мотивацію для активізації пізнавальної діяльності на уроках;

- бесіди, суперечки та інші форми змагань; важливим елементом гурткової роботи є влаштування різноманітних зустрічей, бесід, дебатів та інших форм змагань. Такі змагання є потужним стимулятором пізнавального інтересу, отже, підвищення успішності;

- виставки; якщо це, наприклад, гурток декоративно-ужиткового мистецтва, то тут організація виставки буде дуже доречною.

- екскурсії; велике виховне та освітнє значення може мати такий елемент гурткової роботи, як екскурсії. Наприклад, у нашому випадку в гуртку художньої самодіяльності, найкращим чином ми зможемо розповісти про театр, про роботу на сцені, вокальне виконання, танцювальні елементи саме за допомогою екскурсії в театр [56, с.272-274].

Варто також зазначити, що, хоча тут було названо і коротко охарактеризовано різні організаційні форми позанавчальної роботи, на

практиці найчастіше вони застосовуються у поєднанні: екскурсія завершується розмовою чи виставкою; на тематичних вечорах під час суперечок вирішуються багато питань, не дарма ж говориться, що у суперечці народжується істина; більшість гуртків, клубів та товариств випускає свої стінгазети, бюлетені, альбоми, влаштовує виставки.

Усі методи організації засідань гуртка мають спільні риси. На думку В. Омеляненка ці риси є дуже важливими досягненнями колективного досвіду, і автор розглядає їх як основні принципи гурткової роботи, а саме:

1) поєднання індивідуальної форми занять із колективною, гуртковою. Це найголовніша умова для правильної постановки роботи гуртка. Тільки тоді гурткова робота буде продуктивна, коли з цього питання кожен член гуртка спочатку так чи інакше підготується, попрацює, а потім прийде до гуртка обговорювати ці питання. А якщо ні, то жодного обговорення не вийде, а, отже, і правильної роботи в гуртку не вийде. Це перший основний принцип гурткової роботи.

2) активність і самодіяльність – друге основне правило гурткової роботи. Кожен член гуртка повинен опрацьовувати завдання, виступати при обговоренні в гуртку, брати безпосередню участь у складанні відповідей на контрольні питання і т.д. Тільки за цієї умови робота гуртка буде успішною.

3) спосіб співбесіди під час занять гуртка (обговорення) - третє правило гурткових занять.

4) робота по завданням з відповідями на контрольні питання гуртка – четверте правило гурткової роботи і, нарешті,

5) ув'язування роботи гуртка з сучасністю та навколишнім життям [44, с.284].

На думку А. Кузьмінського, ефективність та результативність позанавчальної роботи перебувають у прямій залежності від дотримання як перерахованих принципів, так і таких умов:

1) добровільна участь;

2) поєднання самодіяльності та ініціативи підлітків зі спрямовуючою

роллю вчителя;

- 3) усна організація та ретельна підготовка всіх запланованих заходів;
- 4) естетична виразність, цікавість та новизна змісту форм та методів роботи;
- 5) наявність цільових установок та перспектив діяльності;
- 6) широке використання методів педагогічного стимулювання активності учнів. [26, с.80].

Для організації роботи гуртка, що стимулює розвиток творчого потенціалу учнів, важливо мати чітке уявлення про структуру такої діяльності. Г. Закалик зазначає, що насамперед слід звернути особливу увагу на три основні моменти: профіль гуртка, матеріальна база майстерень та інтереси учнів [20]. При виборі профілю гуртка вчителю слід зважати не лише на суб'єктивні, а й на об'єктивні чинники. Організуючи гурток, слід переконатися у наявності необхідного обладнання чи можливості його дістати. Опитування стосовно інтересів учнів – це безперечно, дуже складний, відповідальний момент організації гуртка. Інтереси у підлітків можуть бути найрізноманітніші навіть у рамках одного якогось напрямку. Перед учителем стоїть найважче завдання – так поставити справу, щоб усі гуртківці були задоволені. Керівник гуртка вибирає методи навчання, методичні прийоми з урахуванням знань та практичних навичок, які отримують здобувачі освіти на заняттях гуртка, тому методика навчання на початку навчального року відрізняється від тієї, яка застосовується наприкінці року. Постійно розвиваючи інтерес учнів до занять, педагог прагне вибрати таку форму їх проведення, коли їм надається можливість самостійного творчого підходу. Надаючи підліткам якнайбільше самостійності, керівник разом з тим повинен спрямовувати творчу діяльність гуртківців, розвивати у них здатність обирати тему, думати про способи виконання, допомагати у вирішенні поставленого завдання [21 с.12-15].

Нині гурток є найпоширенішою формою організації позанавчальної роботи.

Т. Сущенко звертає увагу, що організація гуртка включає такі елементи:

а) групову форму навчання. Набір груп, учнів здійснюється у строго певний час, зазвичай, щорічно на початку навчального року;

б) обмежений період роботи учбової групи. Група працює один рік, після якого відбувається новий набір до гуртка, що працює за тією ж програмою (циклічність роботи). Якщо у гуртку кілька груп, цей принцип також зберігається. Учні молодших груп переходять у старші, які працюють за тією самою програмою, що й у попередній рік;

в) переважно одновіковий склад груп, хоча цей принцип не є обов'язковим. У гуртку можна, наприклад, формувати групи, що набираються не за віком, а, по здібностям учнів;

г) сувора система навчальних занять, передбачених програмою, орієнтована на набуття знань, їх закріплення, творчий розвиток, практичне застосування;

д) переважна форма гурткових занять – урок.

Організація гурткових занять проходить такі етапи:

1. Вивчення та постановка виховних завдань. Даний етап спрямований на вивчення особливостей учнів та колективу групи, для ефективного виховного впливу та визначення найбільш актуальних для ситуацій, що склалися в групі, виховних завдань.

2. Моделювання майбутньої позанавчальної виховної роботи у тому, що педагог створює у своїй уяві образ певної форми.

3. Аналіз проведеної роботи спрямований на порівняння моделі з реальним втіленням, виявлення вдалих та проблемних моментів, їх причин та наслідків [60, с.41].

Залежно від поставлених завдань керівники гуртків на заняттях використовують різні методи навчання (словесні, наочні, практичні), найчастіше поєднуючи їх. Кожне заняття з тем програми, як правило, включає теоретичну частину та практичну. Теоретичні відомості – це пояснення нового матеріалу, інформація пізнавального характеру. Основне місце на заняттях приділяється практичним роботам. Керівнику необхідно продумати зміст та хід

кожного заняття, щоб практична частина була природним продовженням та закріпленням теоретичних відомостей, отриманих учнями. Для підтримки постійного інтересу учнів до занять керівнику рекомендується урізноманітнити методи роботи. При складанні плану занять треба враховувати вікові особливості учнів, ступінь їхньої підготовленості, знання та навички.

Гурткова робота має велике значення у вихованні та навчанні. Організуючи гурток педагог має на меті розвиток світогляду підлітків, розуміння світу прекрасного, розширення і поглиблення знання в галузі мистецтва, виховування естетичного смаку, любові до прекрасного, підвищення загального культурного рівня.

С. Дмитрієва зауважує, щоб бути ефективним педагогом, керівником гуртка та при цьому зберегти професійне здоров'я, необхідно бачити, знаходити та створювати нове у професії. Знаходження нового, розвиток професійної компетенції відбувається лише тоді, коли керівник гуртка усвідомлено включається до інноваційної діяльності, результативність якої залежить не так від педагогічних технологій, як від особистості, ініціативності та творчості.

Досвід роботи з підлітками дозволяє виокремити низку освітніх технологій, які можуть застосовувати керівники гуртків.

В. Зарицька виокремлює низку освітніх технологій, які можуть застосовувати керівники гуртків [21].

Здоров'язберігаючі технології. На гурткових заняттях це часта зміна діяльності, щоб підліток не втомлювався і йому було цікаво, це релаксація для зняття напруги – прослуховування музики, як класики, коли можна подумати під музику, помріяти, так і сучасних пісень, які можна весело підспівувати, використання танцювальних елементів, коли м'язовий рух знімає розумову напругу, аутогенні тренування, які дуже люблять діти різного віку і, звичайно ж, гумор, веселі історії, що викликають сміх і знімають психо-емоційну напругу.

Ігрові технології. Гра – експериментування, сюжетні самодіяльні ігри –

сюжетно-освітня, сюжетно-рольова, режисерська та театралізована. Цей клас ігор є найбільш продуктивним для розвитку інтелектуальної ініціативи, далі, ігри навчальні (дидактичні, сюжетно-дидактичні та інші), інтелектуальні ігри, і, нарешті, дозвілля, до яких слід віднести ігри-розваги, ігри-розваги, народні ігри, ігри на регуляцію психофізичного стану. На будь-якому етапі заняття гра має бути цікавою, доступною, захоплюючою, включати дітей у різні види діяльності.

Метод проєктів може використовуватись на всіх гурткових заняттях постійно – яким візерунком вишивати, яким кольором малювати, які рухи виконувати – пробують, проєктують, припускають, розмірковують – творять.

Інтегровані заняття. Заняття які поєднують в собі образотворче мистецтво з елементами театралізації. Наприклад, виступ учнів-аніматорів перед дітьми, а потім діти малюють цих героїв на папері, чим заробляють призи. Цікаво всім.

Соціальна практика. Концертна діяльність гуртківців, участь у змагальних заходах є ніщо інше, як набуття соціального досвіду, реалізація множинних потреб учнів: потреби у змагальності, у підвищенні свого статусу, у «впізнанні себе», відчуття своєї значимості, у підвищенні самооцінки, в потреби почуватися дорослими. Завдяки цій соціальній практиці ми можемо говорити про творчу самореалізацію гуртківців.

Метод дискомфорту, що розвиває. Стихійно метод розвиваючого дискомфорту діє у так званій «народній педагогіці», насправді інтуїтивно застосовується багатьма педагогами, проте як спеціальний метод досі не формулювався. Найбільш корисний і навіть абсолютно необхідний цей метод для обдарованих дітей, і чим вища обдарованість, тим необхідність цього стає очевиднішою. Пропонований метод виходить із уявлення про особливу роль негативних емоцій в особистісному та пізнавально-творчому розвитку. В основі пропонованого методу лежить розвиваюча «мікрокриза», що є переломним моментом, коли учень від стану високої напруженості, тривоги, навіть паніки переходить до активного подолання свого стану, з одного боку, і

робить активні дії для досягнення потрібного результату, з іншого. Проблеми розвитку креативності, формування вольових звичок, створення соціальної навичок, «зоряна хвороба» - всі ці «родові» проблеми обдарованих дітей дуже успішно вирішуються саме в умовах роботи за методом дискомфорту, що розвиває. Радість перемоги від подолання перешкод має давати сили для дії. Фактично йдеться не просто про когнітивну креативність, а креативність загальноособистісної, життєформуючої.

Отже, вся методична гурткова робота спрямована на розвиток творчого потенціалу керівника гуртка, а звідси і творчу самореалізацію особистості учня.

Творчий потенціал учнів розвивається у процесі діяльності під час вирішення різних завдань. Проблемна ситуація, яка виникає, потребує певного рішення, що у творчості може бути виражена об'єктивно чи суб'єктивно для кожної людини.

Таким чином, гурткова робота створює відповідне мікросередовище, яке, з одного боку, стимулює творчу активність, з іншого, – забезпечує свободу самовираження, можливості для вияву самостійності й ініціативності підлітків-учасників гуртка.

Під час роботи гуртка створюється доброзичлива, невимушена атмосфера на заняттях, що має важливе значення для розвитку творчого потенціалу підлітків.

Саме тут, на відміну від більш регламентованого навчального процесу, педагог має можливість створити виховне середовище, яке сприяє актуалізації й розвитку у дітей потреби в пошуку; запропонувати різні види діяльності, які відповідають індивідуальним особливостям учнів; не застосовувати оцінку як засіб зовнішнього оцінювання результатів діяльності учнів; сформувати атмосферу співпраці та співтворчості.

2.2. Обґрунтування соціально-педагогічних технологій розвитку творчого потенціалу засобами гурткової роботи у підлітків в закладах професійно-технічної освіти

Формування особистості сьогодні – це процес докорінної зміни її свідомості та самосвідомості як однієї з провідних умов ліквідації старих форм життя і творення нового світу, яке нерозривно пов'язане із відродженням нації, демократизацією та гуманізацією суспільства, поглибленням, самоврядування народу. Виникла соціальна потреба у формуванні такої особистості, яка б змогла розв'язувати як щоденні, так і масштабні завдання, що забезпечують не тільки виживання, а й прогрес нації.

Створення умов для самореалізації учнівської молоді, залучення її до участі у прийнятті можливих рішень є головною метою діяльності творчого об'єднання. З такою метою в ДНЗ «Василівський професійний ліцей» було створено гурток учнівського самоврядування «Лідер» та гурток художньої самодіяльності «Big family».

Гурток учнівського самоврядування, як результат цілеспрямованих педагогічних зусиль з формування учнівського колективу та гурток художньої самодіяльності забезпечують розвиток таких позитивних якостей, як шанобливе ставлення до демократичних цінностей, норм співжиття; відчуття солідарності та відповідальності, формує організаторські здібності у процесі виконання колективних завдань.

Здатність і готовність виступити в ролі активного і свідомого члена суспільства може бути розвинута в особистості, якщо вона буде відповідальна за вирішення проблемної ситуації, особливо на рівні прийняття рішень.

Таким чином, виховання життєздатного покоління, становлення молоді як творчої сили суспільства неможливе без її практичної самодіяльності, самостійності, самоврядування, без розвитку лідерства.

Формування особистості потенційного лідера, його організаторських здібностей, ієрархії його цінностей може здійснюватись завдяки різноманітним

формам соціально-педагогічної роботи, зокрема шляхом реалізації запропонованої програми.

Гурток учнівського самоврядування «Лідер» здійснює свою діяльність на основі програми, побудованої згідно рекомендованих програм гуртків: «Основи учнівського самоврядування», «Лідерство – запорука успіху», «Стань творцем свого життя», рекомендованих Міністерством освіти і науки України (лист МОН України №1/11-3839 від 12.07.2005 р.).

Актуальність даної програми викликана необхідністю визначення стратегії пошуку, навчання та виховання тих гуртківців, які мають організаторські здібності, усвідомлюють себе потенційними лідерами в суспільстві.

Головна мета програми – формування досвіду громадянської поведінки лідерів шляхом активного залучення їх до справ і турбот навчального закладу, до реальної участі в державотворенні, шляхом сприяння розвитку молодіжного руху.

Завдання:

- ознайомлення вихованців з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства;
- розвиток у вихованців навичок самоаналізу, аналізу організаторських здібностей та своїх нереалізованих можливостей;
- спрямування вихованців на роботу над собою, на здійснення своїх намірів щодо розвитку своєї особистості, розвитку лідерської позиції;
- формування у вихованців навичок співпраці в команді;
- стимулювання творчої і соціальної активності та ініціативи вихованців;
- допомога вихованцям у розвитку сили волі і морально-психологічних якостей, необхідних для того, щоб стати успішними в житті, в повній мірі реалізувати лідерський потенціал;
- надання можливостей для самореалізації в якості лідера самостійного соціального проекту, програми.

Зміст програми «Основи учнівського самоврядування» сприяє активізації соціально-педагогічних функцій особистості лідера, спрямованих на позитивну творчу реконструкцію соціокультурного оточення однолітків у сфері комунікації та дозвілля.

Навчально-виховний процес ґрунтується на формуванні особистісного стилю взаємин з однолітками по навчанню і з керівником програми.

Вихованці набувають знань, вмінь і навичок, які допомагають їм бути відповідальними за зміни, що відбуваються в їх житті. Процес навчання і виховання підлітків має бути спрямований на створення умов для самореалізації підлітка в якості лідера самостійного соціального проекту, програми.

Навчання через практику, навчання через активну участь – важливі інструменти для становлення особистості вихованця, здатного до саморозвитку й конструктивної взаємодії з однолітками.

Програма «Основи учнівського самоврядування» спрямована на активізацію й удосконалення індивідуального досвіду кожного учасника, на усвідомлення ним своїх особливостей і ресурсів, що допомагає кожному визначити індивідуальні цілі в навчанні для вдосконалення себе і свого середовища.

На заняттях застосовуються такі методи навчання: мозковий штурм, дискусії, рольові ігри, моделювання, робота в малих групах, аналіз реальних ситуацій суспільного життя, драматизація, портфоліо тощо.

Програма передбачає участь кожного вихованця у соціальному проектуванні, що послужить для них практичним застосуванням набутих знань із лідерства і досвідом громадянської дії. Крім того, вони мають володіти вмінням організувати та спланувати роботу будь-якого органу самоврядування, самостійно складати сценарії, проекти заходів, розподіляти доручення в учнівському колективі, співпрацювати з іншими організаціями, орієнтуватися в інформаційному матеріалі.

Програма розрахована на один рік на учнів 15-19 років. Програмою

передбачається 200 годин на рік.

Гурток учнівського самоврядування «Лідер» та гурток художньої самодіяльності «Big family» як ініціативна, самостійна, відповідальна спільна діяльність небайдужих до власної долі учнів, спрямована на вирішення будь-яких питань нашої життєдіяльності: організація свят у тій формі, яка їм самим цікава; визначення, кого з однокурсників заохотити або покарати; визначення і контроль за розподілом стипендій, порядок заселення гуртожитку, узгодження навчального розкладу.

Потреба у високоосвічених, ініціативних, здатних до реформування суспільства молодих людей стала особливо актуальною в умовах побудови держави з новими суспільними відносинами. Назріла потреба у збільшенні інтелектуального потенціалу країни, відновленні духовної культури.

Гурток учнівського самоврядування «Лідер» та гурток художньої самодіяльності «Big family» в ДНЗ «Василівський професійний ліцей» – педагогічно доцільний спосіб організації учнівського колективу. Вони забезпечують комплексний виховний вплив на учнів шляхом їх залучення до усвідомленої і систематичної участі у вирішенні важливих питань життя ліцею.

У навчальному закладі відкривається простір для народження різних ідей, експериментів, досліджень. Головне в організації гуртка – залучити учнів до різноманітної, глибоко змістовної діяльності колективу, суспільства. Організуючи роботу, важливо пам'ятати, що діяльність учнів має бути соціально цінною і значущою, включати елементи гри і романтики, повинна спиратися на їхню ініціативу, творчість, самодіяльність.

Організація педагогічної діяльності, що ґрунтується на самоорганізації та самоврядуванні, дає широкий простір для справжнього виховання особистості.

Гурток учнівського самоврядування та гурток художньої самодіяльності в ліцеї – дієвий спосіб поєднання учнівського та педагогічного колективів, що сприяє творчій діяльності підлітків та дорослих, а також поєднання теорії та практики у вихованні громадянина демократичного суспільства.

Ядром виховної системи, її творцем і реалізатором є колектив ліцею,

який має необхідні передумови для створення гуманістичної виховної системи. Для цього треба враховувати етапи становлення і розвитку виховної системи.

Перший етап – становлення виховної системи, коли в колективі визначаються ділові наставники, накреслюються головні орієнтири в організації процесу виховання, проектується виховні цінності. Посилюються суперечності, виділяються лідери, групи, між якими виникають напружені взаємини і навіть конфлікти. Відбувається болючий процес переоцінки минулого, перегляду педагогічних позицій. Атмосфера пошуків, гострих дискусій охоплює й учнівське середовище. Це дає змогу прискорити утворення системи і виправдати очікуване учасниками процесу поліпшення якості колективного життя ліцею, груп.

Другий етап пов'язаний з відпрацюванням змісту діяльності і структури системи самоврядування. Остаточно стверджується такий вид діяльності, який створює систему. Відпрацьовуються найефективніші форми та методи масових виховних занять, удосконалюються традиційні форми. Колектив ліцею бурхливо розвивається, розширюється міжвікове спілкування, самоврядування. Створюються умови для колективної творчості. Відбувається чітко виражений процес масового виховання через колектив

Важливо регулювати зайнятість учнів. Взаємодія системи з навколишнім середовищем ускладнюється. Саме це дуже важливо в роботі майстрів виробничого навчання. Зростання інтересу учнів до внутрішньоліцейних справ зумовлює послаблення впливу вуличних, дворових компаній, зводиться до мінімуму організація груп ризику, а між ними і ліцеєм посилюється боротьба за вплив на особистість учня.

Третій етап характеризується тим, що виховна система формується остаточно: кожен її компонент займає своє місце, зв'язки системи міцніють, життя груп упорядковується. Система працює в оптимальному режимі. Посилюються інтеграційні процеси. Вони проникають у навчально-виховну діяльність, органічно пов'язуючи її з виконанням. Рамки організаційних форм навчання стають тісними і починається пошук гнучкіших форм колективного

пізнання. Колектив групи виступає як єдине ціле, як співдружність підлітків і дорослих. Посилюється увага до особистості, педагоги реалізують індивідуальний підхід. Інтенсивнішим стає процес педагогізації навчального середовища – учні виступають як вихованці і помічники викладачів.

Таким чином поліпшується психологічний клімат у групах, стиль відносин у них, самопочуття учнів, їхня соціальна захищеність, внутрішній комфорт, емоційна насиченість життя, атмосфера доброзичливості та щирості, дбайливого ставлення один до одного.

Координація відносин учень – вчитель відбувається через рольову функцію педагога, що полягає у здатності поєднувати у собі:

- організатора учнівського колективу;
- захисника юнацьких сподівань;
- неформального лідера;
- кваліфікованого консультанта на різних етапах самоврядування.

Педагогічно доцільна організація гуртка учнівського самоврядування потребує використання особливо довірливого стилю взаємодій, взаєморозуміння, взаємоповаги, але водночас взаємоактивності і відповідальності – основних педагогічних принципів взаємин між учителями і учнями.

В учнівському представництві створюються міністерства – Освіти, Праці, Права та порядку, Здоров'я та спорту, Культури та дозвілля, Фінансів, Інформації, які очолюють радники і представляють роботу секторів учнівського самоврядування у Василівському професійному ліцеї.

Отже, основними завданнями гуртка учнівського самоврядування є формування й розвиток соціально-активної, гуманістично спрямованої особистості із глибоко усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості.

Організовуючи роботу гуртка учнівського самоврядування та гуртка художньої самодіяльності у навчальному закладі, слід дотримуватись принципів:

1. Ідейності, суть якого в тому, що самоврядування має забезпечити реалізацію української національної ідеї як ідеології державного будівництва.

2. Наявності суспільнозначущої мети, важливої як для суспільства, так і для колективу та кожного його члена. Визначення мети – центральне завдання в організації самоврядування.

3. Максимального розвитку самодіяльності вихованців.

4. Змінності виконавців, яка дає і змогу залучити до активної діяльності всіх вихованців. Для цього потрібно, щоб не тільки кожен учень знав свої можливості, а й увесь колектив. Водночас змінність доручень дає змогу спробувати себе в різних видах діяльності. Реалізація такого принципу дає підстави для формування почуття справедливості суспільства й відчуття особою комфортності в ньому.

5. Систематичної звітності виконавців, оцінки їхньої діяльності ровесниками. Коли учні знають, що праця буде оцінена всім колективом, вони ведуть себе достойно, підходять до виконання завдань старанніше й відповідальніше, об'єктивніше бачать результати.

6. Поєднання діяльності виборчих органів зі створенням тимчасових творчих об'єднань для вирішення конкретних завдань.

7. Педагогічного керівництва самоврядування. Наукова організація праці потребує узгодженості й взаємодоповненості зусиль дорослих та підлітків, економії сил педагогів, підвищення відповідальності учнівського самоврядування за навчання і працю.

Програма навчання у гуртку художньої самодіяльності «Big family» розрахована на роботу з підлітками віком від 15 до 19 років. Програмні вимоги дають можливість керівнику гуртка допомогти кожному реалізувати себе в різних галузях художньої самодіяльності. У роботі колективу можуть брати участь і педагоги.

Метою роботи гуртка є розвиток гармонійної особистості засобами театрального мистецтва, художнього читання, вокального виконання, хореографії.

Програма дає можливість розвивати світогляд дітей, допомагати їм глибше розуміти світ прекрасного, розширити і поглибити знання в галузі драматичного мистецтва, виховувати естетичний смак, любов до прекрасного, підвищувати загальний культурний рівень.

Програмою передбачені теоретичні та практичні заняття. Одним із запропонованих у програмі уроків є «Основи спілкування: визначення, рівні, тонкощі та етика». На цей розділ навчання відводиться 98 годин, з них 72 години практичних занять. Ці уроки пояснюють роль спілкування в житті людини, а також природу людського спілкування, дають визначення основних методів і правил культури спілкування, які б давали можливість формувати і проводити ефективну взаємодію між співрозмовниками, не зважаючи на їх соціальний та професійний статус. В ході навчання здобувачі освіти отримують формування професійних компетенцій; освоєння нових знань учнями; систематизацію уявлень про основні поняття. Ці уроки виховують почуття відповідальності, акуратності, працьовитості; формують уміння поєднувати індивідуальну роботу з колективною. Розвивають в учнів комунікативні здібності; активізують пізнавальну діяльність.

Важливе місце у програмі роботи гуртка займає робота над образом, що проводиться індивідуально з кожним вихованцем, де він напрацьовує власні особисті навички сценічної поведінки, особливу вимову, свою манеру прояву почуттів, манеру спілкування з глядачем, відшліфовує тільки йому притаманні якості у ставленні до створюваного образу. Робота над образом проводиться й у групах: вихованці вчаться гармонійно рухатись у сценічному просторі та взаємодіяти між собою, закріплюють відчуття ансамблю. На цей розділ занять відводиться 56 годин, з них 34 години практичні. В цьому розділі здобувачі освіти проводять бесіди про мистецтво, вивчають термінологію; словесні та безсловесні етюди; працюють над уривком з твору, виразним логічним читанням; вчаться виділяти наголосом протиставлювані поняття; знайомляться з асоціацією в образі; з символом-образом; з створенням символів понять; випробують свої сили в творенні образу; розвивають творчу увагу; правдивість

та виразність образу.

Також програма має на меті навчити роботи з костюмом, реквізитом, різноманітними видами ігротехнік, підготувати до участі у концертах, сформувати навички аналітично-критичного ставлення до творчої роботи, роботи у безпосередньому контакті з однолітками, професійного та соціального партнерства, виховати художній смак та сценічну культуру.

Оскільки вихованці ліцею приймають безпосередню участь у висвітленні подій ліцею на сайті та соціальних мережах, то доцільно було додати до програми гуртка вивчення прийомів роботи з фотографією, відео та музичним супроводом. На ці уроки відводиться 64 години, практичних з них 48 годин. Оснащуються ці уроки, як правило, комп'ютером, спеціальними програмами, мультимедійною дошкою. Здобувачі освіти вивчають значення методів фотографування, види фотографій; знайомляться з фіксуючою та дослідницькою фотографією. Практикуються в перенесенні зображення з фотоапарату на комп'ютер, в аналізі фотознімків. Знайомляться з особливостями документального жанру; переглядають фільми класиків світового кіномистецтва, та сучасних кінематографістів, проводять їх аналіз. Вчать розробляти та писати сценарій майбутнього фільму; готуватись до зйомок, підбирати матеріали. За допомогою спеціальних комп'ютерних програм практикуються в розкадровці, монтуванні фільму та оформленні музичного супроводу. Цей курс занять дуже цікавий підліткам. Він дуже об'єднує в загальній справі, розвиває комунікативні навички, бажання пізнати нове, працювати в команді. Основні завдання цих уроків полягають у формуванні таких компетентностей:

- пізнавальної: оволодіння основами кінотворчості, знаннями про різні жанри кіно, історією, ознайомлення з процесом створення фільмів, телепрограм, тощо;
- практичної: формування практичних умінь і навичок роботи з обладнанням необхідним для створення відеоробіт;
- творчої: набуття досвіду власної творчої діяльності, розвиток

здібностей, художнього смаку, творчої уяви, фантазії; задоволення потреби особистості у творчій самореалізації;

- соціальної: формування інтересу до техніки і мистецтва, позитивних якостей емоційно-вольової сфери (уважність, наполегливість, доброзичливість, охайність і старанність у роботі).

Програма гуртка передбачає участь вихованців у районних та обласних конкурсах дитячої та юнацької творчості, фестивалі-конкурсі хореографічного мистецтва, обласного конкурсу-виставки декоративно-ужиткового та образотворчого мистецтва, конкурсі-виставки малюнка, вокального виконання, читців, тощо.

Навчаючись в гуртку художньої самодіяльності підлітки мають знати:

- форми, методи роботи гуртка;
- основи акторської аматорської майстерності;
- основи фото і відео зйомки. Монтажу;
- основи сценічного спілкування і взаємодії, культури мовлення
- основи постановочної роботи;

Гуртківці мають вміти:

- володіти прийомами сценічної мови;
- володіти вмінням інсценувати твори і застосовувати ці знання на практиці;
- імпровізувати без попередньої підготовки, працювати із глядачем;
- чітко, правильно та виразно виконувати віршовані та прозові тексти;
- орієнтуватись в спеціальних програмах обробки фото та відео матеріалу.

- вільно спілкуватися;
- вирішувати конфліктні ситуації;
- організовувати діяльність та планувати роботу будь-якого органу самоврядування,

- створити позитивний імідж лідера.

Гуртківці мають набути досвід:

- творчої роботи в колективі;
- вміння тримати себе на сцені;
- спілкування з публікою;
- складання сценаріїв, проектів заходів;
- застосовування різних підходів до вирішення проблем;
- співробітництва (уміння співпрацювати з іншими у процесі спільного вирішення завдань та пошуку виходів із проблемних ситуацій);
- критичного мислення (уміння оцінювати різні джерела інформації під критичним кутом зору, розрізняти правдиву інформацію від пропагандистської, визнавати та долати стереотипи й упередження);
- комунікативності (оволодіння культурою спілкування, навичками її вдосконалення, мовною етикою, збагачення словникового запасу);
- вирішення проблем, конфлікту (вміння об'єктивно аналізувати різні конфлікти, залагоджувати їх, уникаючи агресії та зберігаючи власну гідність);
- перспективного бачення, розвитку уяви (вміння уявляти кращий стан власного довкілля у перспективі та прагнення до його практичного вдосконалення);
- толерантності (навички виваженого розв'язання проблем);
- громадської активності (спроможність впливати на прийняття суспільних рішень та ефективно співпрацювати на рівні місцевої та національної громади).

З метою діагностики рівня розвитку творчих здібностей підлітків можуть застосовуватись такі діагностичні методики:

1. Методики діагностики рівня розвитку творчої уяви.

1.1. Методика «Творча уява».

Методика дозволяє визначити рівень уяви, ступінь її гнучкості чи ригідності, ступінь стереотипності або оригінальності уяви.

Рівень розвитку уяви виявляється на основі аналізу малюнків, які роблять респонденти, використовуючи для малюнків спочатку контур кола, потім – трикутника, на кінець – квадрата.

Про ступінь гнучкості уяви свідчить кількість малюнків на один і той самий сюжет (уява гнучка, якщо всі малюнки на різні сюжети, причому малюнок захвачує як внутрішню так і зовнішню частини контуру; середній ступінь гнучкості уяви – малюнки зі слабкою фіксованістю образу, два малюнки на один і той же сюжет; низький ступінь – уява з сильною фіксованістю образів, всі малюнки на один і той же сюжет).

Ригідність уяви можна визначити по малюнках, які не виходять за контури геометричних фігур. У цьому випадку фіксація образу проходить відносно внутрішнього простору контуру.

Про ступінь стереотипності або оригінальності уяви свідчить зміст малюнків. Наприклад, типові малюнки:

- контури круга – квітка, сонце, обличчя людини, заєць, циферблат, колесо;
- контур трикутника – дім, дах, дорожній знак, людина з трикутною головою або з трикутним тулубом, піраміда, призма;
- контур квадрата – людина (голова чи тулуб), робот, дім, вікно, геометрична фігура, телевізор, книга, куб.

Про творчу уяву свідчить те, що всі малюнки індивідуальні та нетипові.

1.2. Методика «Три слова». Мета: дослідження особливостей творчої уяви. Респондентам пропонується три будь-яких слова, з якими протягом 15 хв. необхідно скласти якомога більшу кількість речень, у кожне з яких входили б всі три слова.

1.3. Методика «Закінчити оповідання». Мета: виявити рівень розвитку творчої уяви. Обстежуваним пропонується початок певного оповідання, яке вони мають закінчити письмово. На виконання завдання дається 15 хвилин. Аналізуючи завдання дослідження, слід враховувати кількість думок, ставлення до подій.

2. Методики дослідження компонентів творчого мислення.

2.1. Методика «Анаграми» (Н. Головань, модифікація тесту Г. Айзенка). Мета: визначити рівень розвитку творчих компонентів мислення (гнучкості мислення). Необхідний матеріал:

Хід виконання завдання: Обстежуваним пропонується скласти за 5 хв. із заданих анограм слова, використавши всі букви анограми та не додаючи інших. Наприклад, анаграми: аїлтерк, кожал, шкаач, жаарб, тяха, нусск, атсін, ідмь, анорбз, йиїбл, впаук, шрауг, снируко, едулжо, круа.

2.2. Методика «Доповнення слів» (Н. Головань, модифікація тесту Г. Айзенка). Мета: дослідження сукупного показника критичності, гнучкості і конструктивності мислення як компоненту творчого типу особистості. Необхідний матеріал: незакінчені слова і слова без початку: обі/.../ка, контр/.../ер, ме/.../олад, у/.../ова, прик/.../ья, свир/.../ник, апо/.../б, ро/.../еха, кес/.../ет, рас/.../ос, ам/.../ан, го/.../кот, по/.../арь, сна/.../овой, беге/.../ор, пе/.../ол, вам/.../амида, бал/.../еда, са/.../он.

Обстежуваним пропонується протягом 5 хвилин вставити на місце крапок в дужках таке слово, яке було б закінченням першого і початком другого.

Отже, гуртки в Державному навчальному закладі «Василівський професійний ліцей» працюють за складеними спеціальними програмами, які направлені на розвиток комунікативних якостей, розвиток світогляду підлітків, допомагають їм глибше розуміти світ прекрасного, розширюють і поглиблюють знання в галузі драматичного мистецтва, виховують естетичний смак, любов до прекрасного, підвищують загальний культурний рівень, надають можливість самореалізовуватись та підвищити творчу та соціальну активність.

ВИСНОВКИ

В ході роботи здійснено характеристику понятійного апарату дослідження. На основі аналізу теоретико-методичних джерел було проаналізовано такі поняття як «творчість», «обдарованість», «творчі здібності», «креативність», «потенціал», «розвиток», «творчий потенціал», що є засадними в галузі педагогіки, психології та інших суміжних наук, дотичних до проблеми цього дослідження. Визначено, що «творчість» формулюється як створення нового (оригінального, нестандартного) продукту; поняття «творчий потенціал» характеризується як багатопланова структура, що включає комплекс здібностей, особистісні якості та емоційно-вольову сферу особистості. Відповідно до цього головним поняттям роботи було визначено творчий потенціал підлітків як багатопланову, багатоеlementну структуру, що включає комплекс здібностей, особистісні якості та емоційно-вольову сферу особистості, що в сукупності забезпечує розвиток та формування творчої особистості дитини.

Визначено особливості впливу гурткової роботи на розвиток творчого потенціалу підлітків в закладах професійно-технічної освіти. З'ясовано, що позанавчальна робота – це сфера освітнього середовища, що суттєво розширює можливості навчально-виховного впливу на розвиток особистості. Засоби позанавчальної роботи покликані не змінювати організацію традиційної освітньої системи розвитку підлітків, а сприяти перегляду підходів до навчання та виховання максимально збільшивши їх ефективність. Доведено, що системне використання засобів позанавчальної роботи сприятиме підвищенню рівня творчого потенціалу підлітків.

Проаналізовано, що більшість авторів характеризують позанавчальну роботу особливостями, які визначають її потенціал у формуванні творчих здібностей підлітків: це, насамперед, партнерський характер взаємодії педагогів з учнями, добровільність участі підлітків в позанавчальних заняттях,

різноманітність складу учасників позанавчальних об'єднань (колективних, групових, загально-ліцейних), періодичність залучення учнів до позанавчальної роботи, різноманітність форм і методів роботи з урахуванням вікових особливостей, інтересів та нахилів учнів.

В роботі встановлено, що гурткова робота по суті своїй – сприятливий простір творчого та особистісного вдосконалення підлітків, розвитку їх здібностей, реалізації можливостей та прагнень. З'ясовано, що гуртки – це форма позанавчальної роботи, їх поділяють на групи, керують гуртками вчителі, працівники позанавчальних закладів та батьки, фахівці у різних галузях науки, техніки, мистецтва. Робота гуртків базується на таких принципах:

- добровільність у виборі учнями тих чи інших форм і конкретного змісту позаурочної роботи з врахуванням їх особистих інтересів;
- масовість позаурочної роботи;
- опора на самостійність, індивідуальність та ініціативу учнів у створенні різних гуртків і в проведенні масових позаурочних заходів;
- суспільно-корисна спрямованість і творчий характер різних видів позакласної роботи.

Як правило, керівники гуртків на заняттях використовують різні методи навчання (словесні, наочні, практичні), найчастіше поєднуючи їх. Гурткова робота стає мікросередовищем, яке, з одного боку, стимулює творчу активність, з іншого, – забезпечує свободу самовираження, можливості для вияву самостійності й ініціативності підлітків-учасників гуртка.

Було проведено аналіз роботи гуртків Державного навчального закладу «Василівський професійний ліцей», що дало змогу детально ознайомитись з програмою роботи гуртків, їх завданнями та принципами, очікуваними результатами. Визначено зміст, форми та методи роботи з підлітками щодо розвитку їх творчого потенціалу в процесі гурткової роботи.

З метою вивчення рівня розвитку творчих здібностей підлітків в дослідженні запропоновано методики діагностики рівня розвитку творчої уяви

та методики дослідження компонентів творчого мислення, які можуть бути використані в роботі гуртків Державного навчального закладу «Василівський професійний ліцей»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонішева В.Л. Визначення сутності поняття креативності в психологопедагогічній науці. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. 2010. Вип. 14, книга II. С. 11-18.
2. Антонова О.Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. / *Нові технології навчання : наук.-метод. зб. Ін-ту інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. У 2-х ч. Київ-Вінниця, Вип. 69. Ч. 2. 2011. С. 11-17.*
3. Артимоваць А.П., Литвиненко С.А. Теоретичний аналіз проблеми творчого мислення. *Збірник наукових праць РДГУ. № 3. 2014. С.22-25.*
4. Базильчук Л. В. Проблема організації позакласної роботи в загальноосвітній школі. *Вісник Черкаського університету. Серія педагогічні науки. 2006. №139. С. 6-10.*
5. Белошицький О. О. Розвиток технічної творчості учнів у позашкільних закладах освіти України (20 - 30 рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Методика навчання» / О. О. Белошицький. Київ, 2007. - 19 с.
6. Богат В. ТРВЗ: основні положення: про наук. концепцію теорії розв'язання винахідницьких задач. *Дошкільне виховання. 2005. № 7. С. 18.*
7. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. Москва: Знание, 1981. 96 с.
8. Борщ Р.М., Самойлик Д.В. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості». Тернопіль: Мандрівець, 2017. 72 с.
9. Вайновська М.К. Формування творчої особистості підлітка в навчально-виховному процесі: дис. канд.пед.наук:спец.13.00.07. Запоріжжя, 2004. 214

с.

10. Волкова Н.П. Педагогіка: посібн. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2002. 576 с.
11. Выготский Л.С. Мышление и речь: Собрание сочинений. Москва: Педагогика, 1984. 370 с.
12. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / пер. с англ. Э.А. Голубевой *Психология мышления* / ред. А.М. Матюшкина. Киев: Прогресс, 1965. С. 443–456.
13. Гопка О.М. Творчий потенціал особистості як наукова категорія, 2016.
[URL:http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17853/Gopka.pdf?sequence=1](http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17853/Gopka.pdf?sequence=1)
14. Дерев'яна Л. Креативність як складова професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. URL: *Вісник Львів. ун-ту*. 2009. (Серія «Педагогіка»). Вип. 25. Ч. 4. С. 168–174.
URL:http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/natural/vlnu/Ped/2009_25-4/21_Dereviana.pdf
15. Дубасенюк О.А. Креативний підхід до професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. *Креативна педагогіка*. 2011. № 4. С. 23–28.
16. Драч І.І. Організація навчального процесу з розвитку творчого потенціалу студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Драч Ірина Іванівна. Київ, 2005. – 194 с.
17. Закалик Г.М., Терлецька Ю.М., Шувар Н.М. Психологія розвитку та успіху особистості. Львів: Львівська політехніка, 2019. 488 с.
18. Закалик Г.М., Іванюк У.В., Левченко Ю.І. Розвиток творчого потенціалу у старших дошкільників. *Питання психології*. №1 (59) 2021. [URL: http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/226176](http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/226176).
19. Зарицька В.Г., Бухлова Н.В. Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів та розвитку їх творчого потенціалу. [URL: https://docs.google.com/document/edit?id=13fddZDj3dONC9d1ctbKmB_VaE](https://docs.google.com/document/edit?id=13fddZDj3dONC9d1ctbKmB_VaE)

[QFvMImdl7SXmn9-olk&hl=en](http://www.scribd.com/document/24111111/QFvMImdl7SXmn9-olk&hl=en)

20. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
21. Калошин В.Ф., Гоменюк Д.В., Сушенцева Л.Л. Розвиток творчості учнів: методичний посібник. Харків: Основа, 2008. Вип. 8 (68). 112 с.
22. Кобзарь Б. С. Внеурочная воспитательная работа в школах и группах продленного дня. Київ : Рад. школа, 1984. 149 с.
23. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ : Основи, 2006. 80 с.
24. Кравчук П. Ф. Формирование развитой творческой личности студента. Київ : Вища школа, 1984. 155 с.
25. Кріпакова С. Використання функціонально-системного підходу, як методу ТРВЗ, в початковій школі. URL: <http://sichneva2016.jimdo.com>.
26. Кутьев В. О. Внеурочная деятельность школьников. Пособие для классных руководителей. Москва : Просвещение, 1988. 287 с.
27. Лебединський Е.Б. Наука і освіта. 2014. № 12. С. 17-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_12_5
28. Литвинова Н. Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності. *Рідна школа*. 2003. №8. С.6-11.
29. Лихвар В.Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2003. 24 с
30. Лякішева А. В. Соціально-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у центрах науково-технічної творчості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2007. 18 с.
31. Майстерність педагога / за ред. І.А. Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.
32. Маршицька В., Орлова Г. Теоретичні основи формування креативності у дітей старшого дошкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми*

- виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19(1). С. 363–372.
33. Медведєва Н. Виявлення творчого потенціалу. Стратегії реалізації задуму. *Психолог*. 2006. № 40. С. 12–15.
  34. Мірошник С. І. Розвиток творчої діяльності старшокласників у процесі вивчення української літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Методика навчання» / С. І. Мельник. Київ, 2004. 22 с.
  35. Моляко В.О. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2–9.
  36. Мороз Ю. В. Психологічні особливості розвитку творчої активності старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю. В. Мороз. Київ, 2004. 19 с.
  37. Мостепанюк В., Пасічна К. Розвиток креативності методами ТРВЗ. *Палітра педагога*. 2007. № 4. С. 17.
  38. Назаренко І.М. Проблема творчого потенціалу особистості на сучасному етапі розвитку освіти та науки. УДК 37.015.311:159.954., 2010.
  39. Накладова М.В. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів через використання ігрових завдань та інтерактивних технологій URL: <http://chito.in.ua/rozvitok-kreativnogo-mislennya-uchniv-pochatkovih-klasivchere.html>
  40. Нечипорук Н.І., Томей О.П. Розвивальні ігри для дошкільників. Харків : Видавнича група «Основи», 2007. 192 с
  41. Овчаров С.М. Основоположні принципи розвитку креативності майбутніх учителів Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 284 с.
  42. Павленко В.В. Проблемні ситуації: поняття і типи. *Нові технології навчання: зб. наук. праць*. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, Академія міжнародного

- співробітництва з креативної педагогіки. Київ, 2014. Вип. 83. С. 196–202.
43. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема *Проблеми освіти: Наук-метод. зб.* Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 152-158.
  44. Павленко В.В. Креативність учителя як чинник розвитку педагогічної творчості *Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти: збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Наумчук.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 145–150.
  45. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін. Київ : ВІПОЛ, 2001. 502 с.
  46. Пильнік Р. О. Формування розумової культури старшокласників у процесі навчально-творчої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Луцьк, 2005. 21 с.
  47. Психологія творчості: Навчальний посібник для студентів ВНЗ психолого-педагогічних спеціальностей / автор-укладач Т. В. Дуткевич. Кам'янець-Подільський, 2003. 134 с.
  48. Програми розвитку дітей дошкільного віку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>.
  49. Проценко О. Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників. Київ: *Шкільний світ*. 2011.
  50. Прушковська О. Л. Формування у молодших школярів естетичних почуттів засобами художньо-творчого освоєння природи у позакласній роботі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2006. 20 с.
  51. Пустовіт Г. Позашкільна освіта: сутність, мета, перспективи. *Рідна школа*. 2003. №2. С.14-18.
  52. Распопова Т.В. Розвиток креативного мислення учнів молодших класів за допомогою дидактичної гри. *Початкове навчання та виховання*. 2011. № 16–18. С. 272–274.

53. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія: Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 375 с. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/8879/2/monograph2012.pdf>.
54. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/rozvitok-kreativnogo-mislennya-uchnivpochatkovikh.html>
55. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: підручник. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.
56. Станіславчук І.М. Розвиток креативного мислення учнів початкових класів через використання творчих завдань: навч.-метод. посіб. Вінниця, 2017. 41 с.
57. Сухомлинський В.О. Розумове виховання і освіта підлітка. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.
58. Танабаш Л. Креативність або творчі здібності. *Математика в школах України*. № 11. С. 8–10.
59. Творча особистість – головна мета виховання. *Освіта ua: освітній портал*. URL: <http://osvita.ua/school/method/upbring/1476/>
60. Ткаченко Л.М. Сучасне заняття в закладі дошкільної освіти з використанням технології ТРВЗ. *Інноваційні технології в дошкільній освіті: збірник абстрактів Міжнародної науково-практичної інтернетконференції, м. Переяслав-Хмельницький, 28-29 березня 2018 р. / за заг. ред. Л.О. Калмикової, Н.В. Гавриш. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018. С. 140–142.*
61. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 528 с.
62. Хамм О. Теоретичні основи формування креативного мислення майбутнього вчителя. *Наукові праці МАУП*. 2012. Вип. 2 (33). С. 255–259.

URL: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Npmap/2012_2/pdf_files/255-259.pdf.

63. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2005. 640 с.
64. Шахіна І.Ю., Цимбал Т.О. Формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки», 2018. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/2927>
65. Шевченко О. Творчі здібності учнів на уроках і в позакласний час *Відкритий урок*. Київ, 2010. № 3. С.16–23.
66. Юхимець Т.О. Виховуємо творчу особистість. *Постметодика*. 2009. № 1. С. 27–34.
67. Baker K.R. The nursery school fosters creativity. *Education*. Vol. 37. No. 8. P. 467–473.
68. Givens P.R. Creativity and the Gifted Child Educational Theory. 1963. Vol. 13. No. 2. P. 128–131.
69. Guilford J.P. Creativity: yesterday, today, tomorrow. *Journal of Creative Behavior*. 1967. Vol. 1. P. 3–14.
70. Knipner S. Characteristics of gifted child. *Education*. Vol. 88. No. 1. P. 22–24.
71. Woodman R.W. Creativity as construct in personality theory. *Journal of Creative Behavior*. 1981. Vol. 15. P. 42–66.